

Հայաստանի Հանրապետության Գյուղատնտեսության նախարարություն

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ
ԳԵՆԵՏԻԿԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐԻ
ԿԱՅՈՒՆ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ

ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ
ԳԵՆԵՏԻԿԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐԻ ԿԱՅՈՒՆ
ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՍ 1: Նպաստավոր միջավայրի ստեղծում կենդանիների գենետիկական պաշարների կառավարման համար

ԲԱԺԻՆ Ա: ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ	7
1. Անասնաբուծության դերը և կարևորությունը	7
ԲԱԺԻՆ Բ: ՇՈՒԿԱՅԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ	11
ԲԱԺԻՆ Գ: ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՇՏԸ	15
1. Գործող քաղաքականությունը և օրենսդրական դաշտը	15
2. Հաստատությունները և շահագրգիռ կողմերը	17
3. Երկրի ինստիտուցիոնալ կարողությունների գնահատումը	18
ԲԱԺԻՆ Դ: ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ	20
1. Ագրո-էկոլոգիական գոտիներ	20
2. Արտավայրեր և կերային մշակաբույսեր	22
3. Անասնաբուծության վարման արտադրահամակարգերը	23
4. Արտադրատեղանակներից յուրաքանչյուրի ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և ռիսկերի (ՌԻԹՅՈՒՆ) վերլուծություն	25
ԲԱԺԻՆ Ե: ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ	28
1. Անասնաբուծության զարգացման ընդհանուր նպատակները	28
2. Անասնաբուծության զարգացման ռազմավարությունն ըստ արտադրատեղանակների	29

ՄԱՍ 1: Բուծման ռազմավարությունը

ԲԱԺԻՆ Ա: ԲՈՒԾՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ	33
1. Խոշոր եղջերավոր կենդանիների բուծման նպատակները	33
2. Ոչխարաբուծության նպատակները արոտային պահվածքի համակարգերում	34
3. Խոզաբուծության նպատակները	34
ԲԱԺԻՆ Բ: ՑԵՂԵՐԻ ԵՎ ԲՈՒԾՄԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ	35
1. ԿԳՊ-երի գույքագրումը և բնութագրերը	35
2. ԿԳՊ-երի համապատասխանեցումը արտադրահամակարգերին	41
3. Բուծման ծրագրեր	44
ԲԱԺԻՆ Գ: ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՇԽՈՒՄԸ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾ ՇԱՀԱԳՐԳԻՈՒ ԿՈՂՄԵՐԻ ՄԻՋԵՎ	47
ԲԱԺԻՆ Դ: ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ	49
Հավելված 1: ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԽՄԲԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐ	50
Հավելված 2: «ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԳԵՆԵՏԻԿԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐԻ ԿԱՅՈՒՆ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ» ԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ: ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ԳՈՐՇ ՏԱԿԱՐԻ ԲՈՒԾՄԱՆ ԾՐԱԳՐԻ ՄՇԱԿՄԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳ	51
1. Նախապատմություն և հիմնավորում	51
2. Բուծման ծրագիր	51
3. Դերեր և պատասխանատվություններ	52
4. Ծրագրի աշխատանքները	54
5. Պահանջվող արտաքին օգնություն	54
6. Նախնական բյուջե	56

ԱՂՅՈՒՄԱԿՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Աղյուսակ 1: Անասնաբուծության բաժնենասը ժողովրդական տնտեսության մեջ	8
Աղյուսակ 2: Կենդանիների գլխաքանակի շարժը Հայաստանի Հանրապետության գյուղացիական տնտեսություններում.	9
Աղյուսակ 3: Անասնապահական հիմնական մթերքների արտադրության ծավալները (հազ. տոննա)	11
Գծ. 1: Մսի և ձվի սպառումը (կգ/շունչ/տարի)	12
Աղյուսակ 4: Կաթի, ձվի և մսի ներկրման էվոլյուցիան (դինամիկան) (տոննա)	12
Աղյուսակ 5: Հայաստանի գյուղատնտեսական գոտիները.	21
Աղյուսակ 6ա: Տավարաբուծության վարման համակարգը ցածրադիր և նախալեռնային գոտիներում՝ արոտամսուրային պահվածքի պայմաններում	25
Աղյուսակ 6բ: Տավարաբուծության վարման համակարգը լեռնային և բարձր լեռնային գոտիներում՝ արոտային պահվածքի պայմաններում	25
Աղյուսակ 6գ: Ոչխարաբուծության վարման համակարգը արոտային պահվածքի պայմաններում	26
Աղյուսակ 6դ: Խոզաբուծության վարման համակարգը մանր գյուղացիական տնտեսություններում.	26
Աղյուսակ 6ե: Խոզաբուծության վարման արդյունաբերական համակարգը	27

Երախտիքի խոսք

Գյուղատնտեսական կենդանիների գենետիկական պաշարների կայուն օգտագործման և զարգացման ռազմավարության մշակմանն աջակցել է ՄԱԿ-ի Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպությունը՝ տեխնիկական համագործակցության TCP/ARM/3101 ծրագրի շրջանակներում:

Համառոտ ամփոփում

Առաջարկվող «Գյուղատնտեսական կենդանիների գենետիկական պաշարների կայուն զարգացման և օգտագործման ռազմավարության» մշակումը հաջորդել է «Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության» ընդունմանը, որը շեշտադրում է տեղական շուկան թարմ կաթով և կաթնամթերքներով, ձվով, թռչնամսով, ոչխարի մսով ամբողջությամբ, ինչպես նաև շուրջ 80%-ով տավարի ու խոզի մսի մատակարարելու անհրաժեշտությունը, միաժամանակ կարևորելով պանրի տեսականու և վերամշակված մսամթերքի արտահանման ծավալների ընդլայնումը: Փաստաթղթում նախատեսված են նաև մասնավոր նախիրներում ֆերմերների մասնակցությամբ բուծման մեթոդների և ժամանակակից տեխնոլոգիաների կիրառումը՝ պետության և պետական կառույցների սատարող դերակատարությամբ:

Գյուղատնտեսական կենդանիների գենետիկական պաշարների կայուն զարգացման և օգտագործման ազգային ռազմավարության շրջանակներում մեծ կարևորություն է տրվում տավարի, ոչխարի և խոզերի բուծվող ցեղերի ու տիպերի պոպուլյացիաների գենետիկական բարելավմանը՝ որպես անասնաբուծության զարգացման վճռորոշ բաղադրիչի: Ռազմավարությունը նախատեսում է կենդանիների նույնականացման (իդենտիֆիկացման), հաշվառման և գենետիկական ներուժի գնահատման համակարգի ներդրում: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում տեղական էնդեմիկ ցեղերի պահպանմանը՝ որպես գենետիկական բարելավման կայուն ելակետային ձևեր: Նախատեսվում է նաև այլընտրանքային ցեղերի ներկրում՝ տեղական ցեղերի բարելավման, ինչպես նաև համաշխարհային գենետիկ պաշարների օգտագործում՝ բարձր մթերատու նախիրների ձևավորման նպատակներով:

Ռազմավարությունը կիրականացվի ֆերմերների և արտադրողների կողմից՝ պետության և վերջինիս լիազոր մարմինների ու կազմակերպությունների ֆինանսական և տեխնիկական (փորձագիտական) աջակցությամբ, հաշվի առնելով երկրի առանձին տարածաշրջաններին բնորոշ արտադրատեղանակների համակարգերը և տարբեր ագրո-էկոլոգիական գոտիները:

Նկատի ունենալով երկրի ագրո-էկոլոգիական գոտիների առանձնահատկությունները, անասնաօլիսաքանակի տեղաբաշխվածությունը և անասնաբուծության վարման ավանդական փորձը, սույն ռազմավարական փաստաթուղթն առաջարկում է յուրաքանչյուր ճյուղի զարգացման տարբերակված մոտեցումներ, ինչպես նաև տեղական ցեղերի պահպանման և կատարելագործման ուղիներ:

Առկա քաղաքականությունները և գործող օրենսդրությունը, ինչպես նաև ինստիտուցիոնալ դաշտը նպաստավոր են անասնաբուծության զարգացման և «Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության» նպատակներին հասնելու համար, սակայն երկրի տնտեսական և սոցիալական աճման տեմպերին համապատասխան հարկ կլինի փոփոխության ենթարկել ոլորտին առնչվող որոշ իրավական փաստաթղթեր և կառույցներ:

Այս փուլում անհրաժեշտ է ձեռնարկել հետևյալ միջոցառումները.

- ՀՀ Գյուղատնտեսության նախարարության աշխատակազմի անասնաբուծության և տոհմային գործի վարչությանը ճանաչել այս ռազմավարության իրականացման պատասխանատու մարմին: Անասնաբուծության և տոհմային գործի վարչությունը պետք է իրականացնի սույն ռազմավարությունը նախարարության այլ վարչությունների հետ սերտ համագործակցելով: Անասնաբուծությանն առնչվող պետական քաղաքականության ոլորտում ներգրավված բոլոր

կառույցների և մարմինների վերահսկողությունը և տեսչական ստուգումները պետք է հանձնարարվեն ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության աշխատակազմի անասնաբուծության և տոհմային գործի վարչությանը: Այդ նպատակով վարչությանը անհրաժեշտ է տրամադրել համարժեք տեխնիկական և մարդկային ռեսուրսներ:

- Շեշտել «Անասնաբուծության և անասնաբուծության գիտական կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության (ԱԱԳԿ ՊՈԱԿ) և Հայաստանի պետական ագրարային համալսարանի (ՀՊԱՀ) դերը գյուղացիական տնտեսությունների գործունեության և գյուղատնտեսական կենդանիների ցեղերի մթերատու հատկանիշների կատարելագործման, ինչպես նաև կենդանիների նույնականացման (իդենտիֆիկացման) և հաշվառման գործընթացում:
- Խրախուսել անասնաբուծության ստացիացիաների ստեղծումը՝ որպես արտադրողների ներկայացուցչական մարմինների և որպես գործարարությանն աջակցող կազմակերպությունների, ինչպես նաև որպես ծառայություններ (շուկայահանում, անասնակերերի մատակարարում, արհեստական սերմնավորում (ԱՍ) և այլն) մատուցող կառույցների: Վերոհիշյալ ստացիացիաներին աստիճանաբար փոխանցել բուծման ծառայությունների մատուցման գործընթացը:
- Խթանել գյուղատնտեսական խորհրդատվական ծառայությունների գործունեությունը բոլոր մարզերում՝ գյուղատնտեսության աջակցության մարզային կենտրոններին, գիտական և ուսումնական հաստատություններին (ԱԱԳԿ և ՀՊԱՀ) և տոհմային տնտեսություններին ցուցաբերվող տեխնիկական (փորձագիտական) աջակցության միջոցով, ինչն ակնկալում է համաֆինանսավորում պետության կողմից:
- Ստեղծել պայմաններ կենդանիների նույնականացման և հաշվառման համակարգերի ներդրման համար:

Նպաստավոր միջավայրի ստեղծում կենդանիների գենետիկական պաշարների կառավարման համար

ԲԱԺԻՆ Ա: ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ

1. Անասնաբուծության դերը և կարևորությունը

Ծագումը և պատմությունը

Անասնապահության ծագումը Հայաստանում թվագրվում է դեռևս պալեոլիթյան դարաշրջանից, երբ գյուղատնտեսական գործունեության պարզունակ (նախնադարյան) ձևերն առաջին անգամ ի հայտ եկան Հայկական Բարձրավանդակի վիթխարի տարածքում՝ Փոքր Ասիայի և Իրանական սարահարթի միջև: Անասնապահությունը սկսել է զարգանալ Նեոլիթի և Վաղ Բրոնզե դարի ժամանակաշրջանում: Այդ ժամանակներից ի վեր անասնապահությունը երկրի համար ձեռք է բերել կենսական կարևորություն, իսկ Ք. Ա. 3-րդ և 2-րդ հազարամյակներից արդեն անասնաբուծությունը դարձել է ազգաբնակչության հիմնական զբաղմունքը: Անասնաբուծությունը հայկական լեռնաշխարհում նպաստել է նաև պատմամշակութային արժեքների ստեղծմանը: Հիշարժան է այն հանգամանքը, որ հայկական այբուբենի ստեղծումից հետո (405 թ. Քրիստոսից հետո) հարյուրամյակներ շարունակ հայկական հին ձեռագրերի (մագաղաթների) էջերը պատրաստվել են նորածին հորթերի լավ մշակված կաշվից: Հայկական լեռնաշխարհում բուծվող ոչխարների բրդից պատրաստված հայկական հին ձեռագործ գորգերն աչքի են ընկել իրենց բարձր որակով և արտահանվել Մերձավոր Արևելք, Հնդկաստան և եվրոպական երկրներ:

Հայաստանի՝ գյուղատնտեսական կենդանիների բուծման հնագույն օջախ լինելու մասին է խոսում նաև ընտանի կենդանիների վայրի ցեղակիցների առկայությունը: Երկրում մինչև օրս կան վայրի ոչխար, այծ, խոզ, որոնցից համապատասխանորեն առաջ են եկել դրանց ժամանակակից ընտանի տեսակները: Հայաստանում քաջ հայտնի է եղել «Բանականության առկայությունն անխոս կենդանիների մոտ» երկխոսությունը, որը վերագրվում է Մետրոդորիսին: Հայաստանում բուծվող կենդանիների, դրանց ժառանգականության և բնագրերի հարցերին են անդրադարձել հայ պատմիչներ Եզնիկ Կողբացին, Եղիշեն, Մովսես Խորենացին և ուրիշները: 5-րդ դարում հայերեն է թարգմանվել Բարսեղ Կեսարացու «Վեցօրիցը», որտեղ նկարագրվում են կենդանիների բազմացումը և բնագրերը: Կենդանիների նկատմամբ սերն արտահայտվել է հայ ժողովրդի բանահյուսության մեջ, մասնավորապես «Սասունցի Դավիթ» էպոսում, ինչպես նաև բազմաթիվ հեքիաթներում, պատմվածքներում և երգերում, որոնք հազարամյակների ընթացքում բանավոր խոսքի միջոցով փոխանցվել են սերնդե-սերունդ:

Անասնաբուծության դերը ժողովրդական տնտեսության մեջ

Գյուղատնտեսության ոլորտը զգալի ներդրում ունի Հայաստանի տնտեսության մեջ, թեպետ վերջին տարիներին այս ներդրումը նվազել է: 1999 թ.-ին գյուղատնտեսության բաժնենասը համախառն ներքին արդյունքում (ՀՆԱ) կազմել է 37 տոկոս, սակայն աստիճանաբար այն նվազել է՝ 2007 թ.-ին հասնելով 21 տոկոսի: 2007 թ. անասնաբուծությունը կազմել է գյուղատնտեսության ՀՆԱ-ի 32%-ը և գյուղատնտեսության ոլորտում զբաղվածության մոտ 50 տոկոսը, որը ներկայացնում է երկրի 1 200 000 աշխատողների 42 տոկոսը:

Աղյուսակ 1: Անասնաբուծության բաժնենասը ժողովրդական տնտեսության մեջ

	1999	2007
Համախառն ներքին արդյունք ¹	987,4	3 021,6
Գյուղատնտեսության ՀՆԱ ¹	364,5	633,9
Անասնաբուծության ընդհանուր արժեքը անասնապահական արտադրության մեջ ¹	127,0	204,1
Գյուղատնտեսության բյուջեն ¹	8,9	15,1
Անասնաբուծության բաժնենասը գյուղատնտեսության բյուջեում ²	41,6	44,4

¹ մլրդ դրամ

² տոկոս

Գյուղատնտեսական նշանակության հողատեսքերը կազմում են Հայաստանի հողային տարածքի մեկ երրորդից ավելին՝ պահպանելով տարածաշրջանին բնորոշ ընդհանուր բնապատկերը (ռելիեֆը): Գյուղատնտեսության ոլորտում զգալի մաս է կազմում անասնապահական մթերքների արտադրությունը և պտղի (օրինակ, խաղող և ծիրան) ու բանջարեղենի հետ միասին, նպաստում պարենային ապահովության մակարդակի բարձրացմանը: Անասնաբուծությունը բացառիկ նշանակություն ունի հանրապետության գյուղացիական տնտեսությունների համար, քանզի շուրջ 186000 տնտեսությունների համար եկամտի հիմնական աղբյուր են հանդիսանում գյուղատնտեսական կենդանիները, որոնց խնամքը պայմանավորված է նաև ցածր ռիսկային գործոններով: Հեռավոր և հատկապես բարձր լեռնային վայրերում կենդանիները հաճախ օգտագործվում են գյուղատնտեսական բազմաբնույթ աշխատանքներում, ինչպես նաև ծառայում որպես փոխադրամիջոց: Թեև տեխնիկայի զարգացումը և տեխնոլոգիաների ներդրումը նվազեցրել է կենդանիների դերը՝ որպես քարշիչ ուժի, այնուամենայնիվ այդ գործոնը դեռևս լիովին չի անհետացել: Իսկ կենդանիներից ստացված գոմաղբը լայնորեն օգտագործում են որպես վառելիք և պարարտանյութ:

Կենդանիների գլխաքանակի և նախրի կառուցվածքի փոփոխությունների բնույթը

Վերջին երկու տասնամյակում անասնապահության վիճակը և վարման համակարգը կտրուկ փոխվել են: Մինչ այլանային տնտեսությունից շուկայականին անցումը անասնապահական արտադրությունը կազմակերպվում էր կոլեկտիվ և պետական տնտեսություններում, և կենդանիների գենետիկական պաշարների (ԿԳՊ) կատարելագործման ուղղությամբ իրականացվում էին բազմաբնույթ գիտահետազոտական աշխատանքներ: Բոլոր տոհմային կենդանիները հաշվառվում

էին, իդենտիֆիկացվում (նույնականացվում) և գնահատվում գիտահետազոտական կենտրոններում, իսկ գիտնականների կողմից ԿԳՊ-երի կատարելագործման ուղղությամբ իրականացվում ծավալուն տոհմասելեկցիոն աշխատանքներ: 1990-ականների սկզբից, անցումային փուլի հետևանքով ստեղծված սոցիալ-տնտեսական պայմանների կտրուկ վատթարացման արդյունքում, կենդանիների հետ տարվող տոհմասելեկցիոն գործընթացն անտեսվեց, իսկ արհեստական սերմնավորման (ԱՍ) ծավալները կտրուկ նվազեցին: Կենդանիները մեծ մասամբ բուծվում էին հետադարձ տրամախաչման մեթոդով՝ անհայտ ծագման արտադրողների օգտագործմամբ, ինչը հանգեցրեց տավարի մթերատվության նվազմանը՝ 25-30 տոկոսով:

2000 թ. խոշոր եղջերավոր կենդանիների գլխաքանակը 1991թ. համեմատությամբ կրճատվեց 27 տոկոսով: Սկսած 2001 թվականից խոշոր եղջերավոր կենդանիների թիվը սկսեց աճել, և 2008 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կազմեց 1991 թ. գլխաքանակի 98,3 տոկոսը: Այդուհանդերձ, կովերի գլխաքանակը 1991-2008 թթ. աճեց 23 տոկոսով: Նախիրների կառուցվածքի փոփոխությունները պետք է բացատրել այն փաստով, որ գյուղացիական տնտեսությունների համար կաթի արտադրությունն առավել շահավետ էր, քան՝ այլ սեռահասակային խմբերի կենդանիների խնամքը:

Աղյուսակ 2: Կենդանիների գլխաքանակի շարժը Հայաստանի Հանրապետության գյուղացիական տնտեսություններում

Թվական	Տավար	Կով	Խոզ	Ոչխար և այծ	Ձի	Թռչուն (1000 գլուխ)
1991	640 070	250 920	310 869	1 186 264	6 531	9352,3
1995	503 693	276 195	82 281	636 019	12 101	2972,6
2000	478 730	262 095	70 556	548 580	11 502	4255,1
2005	573 260	2900 69	89 082	603 252	11 945	4861,7
2008	629 146	310 610	86 710	637 101	11 776	-

Խոզաբուծական խոշոր տնտեսությունների մասնավորեցման արդյունքում խոզերի թիվը ևս նվազեց և 2001 թ.-ին կազմեց 1991 թ.-ի խոզերի գլխաքանակի ընդամենը 22,2 տոկոսը: Վերջինս սկսեց աստիճանաբար աճել՝ 2007 թ.-ին հասնելով 152 658 գլխի: Այդուհանդերձ, 2007-թ.ին բռնկված խոզերի աֆրիկյան ժանտախտի համաճարակի պատճառով, խոզերի ընդհանուր գլխաքանակը կտրուկ նվազեց և 2008 թ.-ի հունվարի 1-ի դրությամբ կազմեց 86710 խոզ:

1991թ.-ի համեմատությամբ ոչխարների և այծերի գլխաքանակը կրճատվեց գրեթե 2 անգամ և 2008 թ.-ի հունվարի 1-ի դրությամբ կազմեց 637,1 հազար գլուխ կամ 53,7 %-ը:

Այդ տարիներին, ի տարբերություն մյուս գյուղատնտեսական կենդանատեսակների, աճեց ձիերի գլխաքանակը, ինչը պետք է բացատրել այն փաստով, որ խոշոր պետական և կոլեկտիվ տնտեսությունների մասնավորեցումից հետո գյուղացիական տնտեսություններին տրված հողը բաժանվեց մանր կտորների, որոնք հարմար չէին ծանր մեխանիզացիայի համար, և գյուղատնտեսական աշխատանքներում մասամբ օգտագործվեցին ձիերը: Ձիասպորտի զարգացման միտումները խթանեցին ձիերի ներկրման և տեղական ակումբների կողմից ձիերի բուծման գործընթացը, ինչի շնորհիվ 2008 թ.-ին ձիերի թիվը 1991թ.-ի համեմատությամբ աճեց 45,6 տոկոսով:

1991-1998 թթ. թռչունների թվաքանակը կրճատվեց 1,9 անգամ և միայն 2003թ.-ին մի շարք թռչնաբուծարանների վերագործարկման շնորհիվ նկատվեցին աճման միտումներ:

Այլ փոփոխություններ

Անասնաբուծության ոլորտում բացասական ազդեցություն թողեցին ոչ միայն անցումային շրջանի մյուս բոլոր դժվարությունները, այլև Սպիտակի աղետալի երկրաշարժը (1988) և Արցախի պատերազմը (1988-1994):

1991 թ.-ին, երբ Հայաստանը ենթարկվեց տրանսպորտային շրջափակման, պետական սեփականություն հանդիսացող հողերի մասնավորեցումը դարձավ ողջ բնակչության պարենային նվազագույն պահանջներին բավարարման էական միջոց: Ագրարային բարեփոխումների արդյունքում հողը ըստ ընտանիքի անդամների թվի հավասարապես բաժանվեց գյուղական տնտեսություններին, ինչի հետևանքով գյուղական համայնքներում ձևավորվեցին բազմաթիվ մանր գյուղացիական տնտեսություններ: Այս հանգամանքը լրջորեն ազդեց ոլորտի վրա՝ նվազեցնելով արտադրության ընդհանուր մակարդակը: Սակայն 1998 թ.-ից գյուղատնտեսության արտադրության խթանմանը միտված լրացուցիչ միջոցների ներդրման արդյունքում նկատվեցին դրական տեղաշարժեր: Այս նախաձեռնությունները նպաստեցին գյուղատնտեսության ոլորտի արտադրողականության բարձրացմանը, և 2006 թ.-ին արտադրության մակարդակը վերստին հավասարվեց 1998 թ.-ի մակարդակին:

ԲԱԺԻՆ Բ: ՇՈՒԿԱՅԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Գյուղական համայնքների երկու երրորդը ներգրավված է կաթի և մսի արտադրության գործընթացում՝ ազգաբնակչությանը մատակարարելով 620 հազար տոննա կաթ և 40,4 հազար տոննա տավարի միս: Ոչխարաբուծությունը նույնպես տարածված է գյուղական վայրերի մասնավոր տնտեսություններում: Մսի և բրդի արտադրության նպատակով հանրապետությունում բուծվում է 640 հազար գլուխ ոչխար և այծ: Խոզաբուծությամբ զբաղվում են համեմատաբար քիչ տնտեսություններ, որոնք աճեցնում են 54 հազար գլուխ խոզ՝ արտադրելով 14 հազ. տոննա խոզի միս: Թռչնաբուծության ոլորտում հիմնականում գործունեություն են ծավալում խոշոր առևտրային կազմակերպությունները: Ինչ վերաբերում է մսի սպառմանը, ապա ազգաբնակչության մոտ չափազանց բարձր է տավարի մսի սպառումը՝ կազմելով ընդհանուր մսի գրեթե 60,5 տոկոսը:

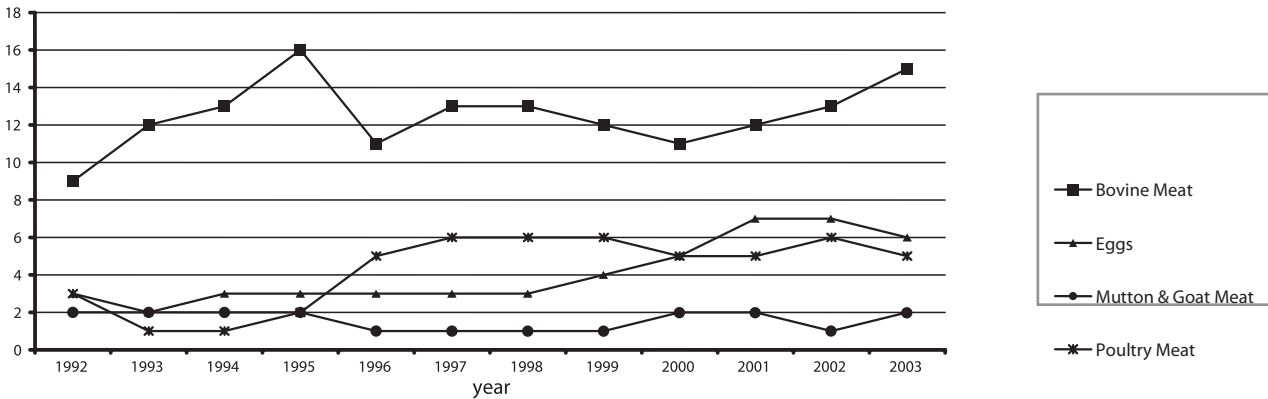
Աղյուսակ 3: Անասնապահական հիմնական մթերքների արտադրության ծավալները (հազ. տոննա)

Տարիները	Իրացվել է անասուն և թռչուն (կենդանի զանգվածով)	Իրացվել է անասուն և թռչուն (սպանդային զանգվածով)	Այդ թվում						
			Տավար	Խոզ	Ոչխար և այծ	Թռչուն	Կաթ	Չու (մլն)	Բուրդ տ. (Ֆիզ. քաշ)
1990	145.1	92.8	34.5	15.2	9.3	33.6	431.9	517,9	2831.0
1995	82.4	48.4	29.7	4,8	7.1	6.8	428.3	197,6	1463.0
2000	88.8	49.3	30.9	9.1	8.1	1.2	452.1	385.4	1310.0
2005	99.1	56.0	34.4	9.4	7.6	4.6	594.6	518.2	1306.0
2007	122.2	-	-	-	-	-	642.0	-	-

Հանրապետության մանր և միջին տնտեսությունները արտադրում են արտադրվող ամբողջ մսի 95%-ը և կաթի գրեթե ողջ քանակությունը: Առևտրային տնտեսությունները թեև տնօրինում են հանրապետական միջինից ավելի մեծ թվով (23 – 200) խոշոր եղջերավոր կենդանիներ, սակայն արտադրում են ամբողջ մսի ընդամենը 5%-ը: Թռչնամսի արտադրության ոլորտում առևտրային տնտեսությունները ունեն ավելի բարձր բաժնեմաս՝ ավելի քան 65%-ը:

Հայաստանի տնտեսության աճին զուգընթաց արագորեն զարգանում է նաև սննդի արդյունաբերությունը: 2005 թ.-ին հայրենական սննդարդյունաբերությունը հասավ 629 մլրդ դրամի, ինչը կազմում էր արդյունաբերական արտադրության ամբողջ ծավալի 30%-ը: Սա երկու անգամ գերազանցում էր 2002 թ.-ի ծավալները: Տնային տնտեսությունների ծախսումների և հիմնական սննդամթերքների սպառման աճը ևս ընդգծում են շուկայի աճը: 2005 թ.-ին սպառողների՝ հիմնական սննդամթերքների միջին ծախսերը 1,5 անգամ գերազանցել են 2002 թ.ի մակարդակը: Կենդանական ծագման սննդամթերքները այն հիմնական մթերքներից են, որոնց սպառումը կտրուկ ավելացել է: Նկատվում է թռչնամսի, մսի և ձվի սպառման աճի երկարաժամկետ միտումներ: Մեկ շնչին ընկնող պարենի միջին սպառման տվյալները ցույց են տալիս, որ կենդանական ծագման սննդամթերքները բնակչության համար հիմնական սննդամթերքների մեջ առավել խոշոր մասնաբաժին ունեն՝ ընդունած սպիտակուցների 30 և սննդի կալորիաների 20 տոկոսը ստացվում է կենդանական ծագման մթերքներից (2003 թ.):

ՊՃ. 1: Մսի և ձվի սպառումը (կգ/շունչ/տարի)

Աղբյուր՝ ՊԳԿ

Թեև հայրենական արտադրությունն արագորեն աճում է, այնուամենայնիվ Հայաստանը հիմնականում հանդիսացել է կենդանական ծագման մթերքներ ներկրող երկիր: Սա ընդգծում է այն փաստը, որ հայրենական արտադրությունը չի կարող համարժեք քայլել պահանջարկի մեծացող արագության հետ: Կենդանական ծագման մթերքների ներկրման աճող ծավալները տարիների ընթացքում հանգեցրել են կենդանական ծագման մթերքների ինքնաբավության մակարդակի նվազմանը:

Աղյուսակ 4: Կաթի, ձվի և մսի ներկրման էվոլյուցիան (դինամիկան) (տոննա)

Թվական	Կաթ և կաթնամթերք (վերածած կաթի)	Չուլ	Տավարի միս	Խոզի միս	Թռչնամիս
1992	52 585	1500	0	0	2200
1995	106 505	5358	6578	85	1440
2000	36 030	1094	9238	1600	15171
2005	42 583	41	12372	3380	17514
2006	34 642	440	13729	4660	10015

Աղբյուր՝ ՊԳԿ (ՄԱԿ-ի Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպություն)

Երկրում արտադրված կենդանական ծագման հիմնական մթերքներն են կաթը և կաթնամթերքը, միսը (տավարի, խոզի, ոչխարի և թռչնի), ձուն և մեղրը: Ոչխարներից ստացված բուրդը և կաշին ևս համարվում են կարևոր գյուղատնտեսական հումք և օգտագործվում գորգագործության և կաշեգործության մեջ: Այդուհանդերձ, այս ճյուղերը լիարժեք զարգացած չեն: Ընդհանուր առմամբ, հայրենական արտադրության մթերքները շուկայում գերադասվում են սպառողների կողմից, սակայն տեխնոլոգիաների ներդրման և սննդի անվտանգության բարելավման կարիք է զգացվում:

Կենդանիները հիմնականում սպանդի են ենթարկվում ավանդական պարզ եղանակով գյուղացիական տնտեսություններում մասնավոր ձեռներեցների կողմից, որոնք միսը տեղափոխում են քաղաքային շուկաներ (օրինակ, Երևան կամ այլ քաղաքներ): Դրանից զատ, կան նաև երեք համեմատաբար խոշոր սպանդանոցներ (դրանց ընդհանուր թիվը վեցն է)՝ մսի վերամշակման կոմբինատներով, որտեղ վերամշակվում է թե՛ տեղական արտադրության, թե՛ ներկրված միս: 2007 թ.-ին սպանդի է ենթարկվել 160 հազարից ավելի խոշոր եղջերավոր կենդանի, սակայն միայն 24 հազարը կամ ընդհանուր թվի 15%-ն է սպանդի ենթարկվել նշված խոշոր

սպանդանոցներում: Տարածված է նաև բակերում իրականացվող մորթը՝ հատկապես խոզերի և ոչխարների: Վերջիններիս 90 տոկոսից ավելին մորթվում է ագարակներում

Կաթի և կաթնամթերքների մեծ մասը վերամշակվում է Երևանից 50-100 կմ հեռավորությամբ գտնվող յոթ խոշոր գործարաններում, որոնք օրական վերամշակում են մինչև 150 տ կաթ և թողարկում վաճառվող կաթի և կաթնամթերքների շուրջ 50 տոկոսը: Եվս 250 գյուղերում տեղակայված 300-ից ավելի կաթի ընդունման և վերամշակման ձեռնարկություններ տարեկան մթերում են շուրջ 200 հազար տոննա կաթ, որի կեսը տեղափոխվում է գործարաններ, իսկ մնացածը վերամշակվում տեղում: Լեռնային շրջաններում գործում են կաթի տեղական արտադրության վրա հիմնված մի շարք մանր վերամշակող ձեռնարկություններ:

Թեև նշված մանր վերամշակող ձեռնարկությունները շատ կարևոր են երկրի համար, այնուամենայնիվ կենդանական ծագման մթերքների հարածուն պահանջարկը բավարարելու նպատակով հրատապ անհրաժեշտություն է հանդիսանում կաթի հավաքման և վերամշակման ժամանակակից համակարգի ձևավորումը: Այս առումով էական նշանակություն ունի նաև հայրենական արտադրության կենդանական ծագման մթերքների որակի բարելավումը և արտադրական ծավալների ավելացումը: Անհրաժեշտ է նաև ուժեղացնել արտադրվող մսի և կաթի նկատմամբ անասնաբուժական-սանիտարական վերահսկողությունը: Փոքր և միջին վերամշակող ձեռնարկությունների և տնայնագործական եղանակով վերամշակողների սանիտարահիգիենիկ պայմաններն անհրաժեշտ է բարելավել և համապատասխանեցնել ժամանակակից հիգիենիկ նորմերին և պահանջներին: Բակերում կատարվող մորթը պետք է հնարավորինս նվազեցվի՝ թույլատրելով բացառապես սեփական կարիքների համար իրականացվող մորթը: Անհրաժեշտ է նաև համապատասխան պայմաններ ստեղծել խտացրած և համակցված կերերի հայրենական արտադրության համար: Թռչնամսի արտադրության նպատակով օգտագործվող խտացրած կերերի 95 տոկոսից ավելին ներկրվում է: Փոխադրման ծախսերի պատճառով այդ կերերի ինքնարժեքը 30-50 տոկոսով բարձր են, քան հարևան երկրներում կամ այլ տարածաշրջանների երկրներում: Ներկայումս համակցված և խտացրած կերեր արտադրվում են միայն 5-6 գործող թռչնաբուծական տնտեսություններում՝ սեփական կարիքների համար: Ուստի առաջնահերթ խնդիր է միջազգային չափորոշիչներին համապատասխանող տեղական հումքի հիման վրա խտացրած կերերի արտադրությունը, ինչն իր հերթին կխթանի կենդանական ծագման տեղական մթերքների արտադրությունը և կնվազեցնի ներկրման ծավալները:

Գյուղացիական տնտեսություններն իրենց արտադրանքն իրացնում են բացառապես երկու ճանապարհով՝ անմիջապես սպառողներին կամ էլ առևտրականներին ու առևտրային կազմակերպություններին: Նոր տնտեսական հարաբերությունների ձևավորումից ի վեր պետական գնումներ իրականացնող կազմակերպությունները և սպառողական կոոպերատիվներն այլևս դերակատարություն չունեն գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման գործընթացում: Գյուղատնտեսական մթերքների վաճառքի ոչ լիարժեք կազմակերպումը բացասական ազդեցություն է թողնում դրանց գների վրա, ինչը չի կարելի ասել արդյունաբերական արտադրանքի գների առումով: Վերջին տարիներին ԱՄՆ-ի Գյուղդեպարտամենտի աջակցությամբ մի շարք համայնքներում կազմակերպվեցին կաթի հավաքման փոքր կոոպերատիվներ, որոնք պայմանագրային հիմունքներով գյուղացիներից գնում են թարմ կաթը, պաղեցնում և տեղափոխում վերամշակող ձեռնարկություններ: Գնումները կրում են սեզոնային բնույթ՝ հիմնականում արոտային շրջանում (մայիս-հոկտեմբեր): Այդ շրջանում վերամշակող ձեռնարկությունները սահմանում են կաթի գնման ցածր գներ, ինչն էլ առաջացնում է ֆերմերների դժգոհությունը: Հարցը կարող է կարգավորվել պետության կողմից կաթի մթերման նվազագույն գներ սահմանելու միջոցով:

Հանրապետությունում օրեցօր աճում է այն սպառողների թիվը, ովքեր ցանկանում են ձեռք բերել անվտանգ և բարձրորակ կենդանական ծագման մթերքներ: Հայաստանում սպառողների նախասիրությունները շուկայում արտահայտվում են որոշակի միտումների ձևավորմամբ, որոնք ավելի են շեշտավորվում տնտեսության և եկամուտների աճին զուգընթաց: Սպառողների պահանջարկի և նախասիրությունների բավարարումը առաջնահերթ խնդիր պետք է հանդիսանա գյուղացիական տնտեսությունների համար, ինչի համար անհրաժեշտ է վերանայել տեխնոլոգիական գործընթացը և արտադրվող տեսականին: Շուկայի այս միտումները կանդրադառնան նաև անասնաբուծության ոլորտի զարգացման գործընթացի վրա:

Այս ռազմավարական երկրնտրանքից կողմնորոշումը դեպի ներկրում, կամ էլ հիմնվել անասնապահական տեղական արտադրության վրա, կարող է լուծվել Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության միջոցով, քանզի վերջինս սահմանում է արտադրության հստակ թիրախներ՝ տեղական շուկայի լիովին բավարարումը թարմ կաթով և հիմնական կաթնամթերքներով, թռչնամսով, ոչխարի մսով, ձվով և տավարի ու խոզի մսի 80%-ով: ԳԿԶՌ-ը նաև սահմանում է այս ռազմավարական նպատակների ձեռքբերումը:

Տեղի բնակչիմայական պայմաններին հարմարված ցեղերի գենետիկական բարելավումը, ինչպես նաև արտադրության մեջ ներդրումները և կառավարման համակարգի կատարելագործումը, (խորհրդատվական և անասնաբուժական ծառայությունները, վարկերի տրամադրում) կնպաստեն ինչպես կաթի, այնպես էլ մսի արտադրության ծավալների ավելացմանը: Նշված փոփոխությունները պահանջում են բարեփոխել արտադրատեղանակները, շուկայահանումը և սննդի արտադրության շղթայի կազմակերպումը: Թռչնամսի և խոզի մսի արտադրության արդիականացումը կարելի է իրականացնել ժամանակակից տեխնոլոգիաների ներդրման, հուսալի կերային բազայի ստեղծման և կառավարման կարողությունների զարգացման ճանապարհով:

Դրան կարող են հասնել խոշոր ընկերությունները, ինչը կհանգեցնի արտադրության արդյունաբերականացմանը և նոր ու ծավալուն ներդրումների խթանմանը:

ԲԱԺԻՆ Գ. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՇՏԸ

1. Գործող քաղաքականությունը և օրենսդրական դաշտը

Կենդանիների գենետիկ պաշարների կառավարմանը վերաբերող միջազգային և ազգային իրավական փաստաթղթերը և քաղաքականությունը ուղղակիորեն և անուղղակիորեն ազդում են Հայաստանի անասնաբուծության ճյուղի վրա: Սույն բաժինն անդրադառնում է Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված միջազգային համաձայնագրերին, համապատասխան ազգային օրենսդրությանը և քաղաքականությանը, ինչպես նաև ներկայացնում ներկայիս գործող ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը և դրա հնարավորությունները: Իրավական դաշտն ընդգրկում է պարտադիր կիրարկման ենթակա և խորհրդատվական բնույթի փաստաթղթեր:

Կենսաբազմազանության կառավարման ոլորտին վերաբերող միջազգային իրավական դաշտը

«Կենսաբազմազանության մասին» կոնվենցիան (ԿԲԿ) կենսաբազմազանության կառավարման պարտադիր կիրարկման ենթակա փաստաթուղթ է և Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացվել է 1993թ.-ին: Համաձայն ԿԲԿ-ի 1-ին Հոդվածի, Կոնվենցիայի երեք նպատակներն են՝ կենսաբազմազանության պահպանությունը, կենսաբազմազանության առանձին տարրերի կայուն օգտագործումը և գենետիկ պաշարների օգտագործումից առաջացած օգուտի արդար և հավասար բաշխումը: Գյուղատնտեսական և պարենի արտադրության նպատակներով կենդանիների և բույսերի գենետիկ պաշարների պահպանության խնդիրներն ընդգրկված են ագրոկենսաբազմազանության աշխատանքային ծրագրում: 1999թ.-ին ՀՀ կառավարությունը մշակել է Ազգային կենսաբազմազանության ռազմավարությունը և գործողությունների ծրագիրը, որի հիմքում ընկած են կոնվենցիայի պահանջները:

Պարենի արտադրության և գյուղատնտեսության գենետիկ պաշարների հանձնաժողովը մշտական ամբիոն է, որտեղ կառավարությունները քննարկում են և բանակցություններ վարում պարենի արտադրության և գյուղատնտեսության համար անհրաժեշտ գենետիկ պաշարներին առնչվող հարցերի շուրջ: Հանձնաժողովի հիմնական նպատակներն են երաշխավորել պարենի արտադրության և գյուղատնտեսության համար անհրաժեշտ գենետիկ պաշարների պահպանությունը և կայուն օգտագործումը, ինչպես նաև դրանից ստացած օգուտի արդար և հավասար բաշխումը ներկա և ապագա սերունդներին: Հանձնաժողովը ձգտում է միջազգային փոխհամաձայնություն ձեռք բերել համընդհանուր հետաքրքրություն ներկայացնող ոլորտների շուրջ: Ներկայումս հանձնաժողովի անդամներ են Եվրոհամայնքը և 170 պետությունների հետ միասին նաև Հայաստանի կառավարությունը:

«Կենդանիների գենետիկ պաշարների ոլորտում գլոբալ գործողությունների ծրագիրը», որը ՊԳԿ-ն ընդունել է 2007թ.-ի սեպտեմբերի 3-7-ը՝ Շվեյցարիայի Ինտերլակեն քաղաքում կայացած Պարենի արտադրության և գյուղատնտեսության համար կենդանիների գենետիկ պաշարներին նվիրված ՊԳԿ-ի միջազգային տեխնիկական խորհրդաժողովում և ավելի ուշ հաստատվել ՊԳԿ-ի անդամ ազգերի կողմից՝ ՊԳԿ-ի խորհրդաժողովի 2007թ.-ի նոյեմբերի 17-24-ը կայացած 34-րդ նիստում երբևէ: Այն ընդունված առաջին միջազգային փաստաթուղթն է, որը խրախուսում է պարենի արտադրության և գյուղատնտեսության նպատակներով գենետիկ պաշարների կայուն օգտագործումը, զարգացումը և պահպանությունը: Փաստաթուղթը ներառում է կենդանիների գենետիկ պաշարներին առնչվող բոլոր մակարդակները:

Կենդանիների գենետիկ պաշարների կառավարման ազգային օրենսդրական դաշտը և քաղաքականությունը

ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի համաձայն, պետությունը հանդիսանում է շրջակա միջավայրի պահպանության և վերարտադրության, ինչպես նաև բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործման երաշխավորը:

«Տոհմային անասնաբուծության մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է ոլորտում կառավարության և ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության ունեցած դերերը, ինչպես նաև տոհմային կենդանիների վերարտադրության գործընթացում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց ներկայացվող պահանջները: Օրենքը կարգավորում է անասնաբուծության ինտենսիվացումից առաջացող հարաբերությունները, ինչպես նաև տոհմանյութի, նոր ցեղերի ստացման, դրանց վերարտադրության, օգտագործման, պահպանության և վտանգված ցեղերի պահպանության խնդիրները:

«Անասնաբուծության մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է անասնաբուծության և հարակից՝ անասնաբուժական ծառայությունների ոլորտում պետության պարտականությունները: Համաձայն օրենքի, ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունն օժտված է կանոնակարգիչ, վերահսկիչ և կիրարկիչ լիազորություններով: Կանխարգելիչ հակահամաճարակային, ինչպես նաև պարտադիր ախտորոշիչ և հիգիենիկ միջոցառումների միջոցով օրենքն ապահովում է վարակիչ և ոչ վարակիչ հիվանդություններից կենդանիների պաշտպանությունը: Պետությունը անասնաբուժական վերահսկողություն է սահմանում սննդամթերքի և կենդանական ծագում ունեցող հումքի, համակցված կերի և սիլոսի արտադրության, պահպանության, տեղափոխման և մշակման բոլոր փուլերում:

«Անասնակերերի մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է անասնակերի, ինչպես նաև դրանց զուգահեռ օգտագործվող նյութերի և անասնակերի մեջ ավելացվող սննդային հավելումների ներմուծման, արտահանման, տեղափոխման, օգտագործման, շուկայահանման, պիտակավորման, և փաթեթավորման գործողությունները: Բացի այդ, օրենքը սահմանում է սիլոսային կերերի արտադրության, տեղափոխման և պահպանության պահանջները:

Կան նաև ՀՀ կառավարության մի շարք որոշումներ, որոնք բխում են այս օրենքներից և համալրում անասնաբուծության ազգային օրենսդրական դաշտը: Դրանցից են՝

- ՀՀ կառավարության որոշումը «Անասնաբուծության մեջ օգտագործվող տոհմանյութի՝ Հայաստանի Հանրապետություն ներկրման և Հայաստանի Հանրապետությունից արտահանման կարգի հաստատման մասին»,
- ՀՀ կառավարության որոշումը «Հայաստանի Հանրապետությունում օգտագործվող տոհմանյութի հավաստագրման կարգը հաստատելու մասին»,
- ՀՀ կառավարության որոշումը «Անասնաբուծության մեջ տոհմանյութի արտադրության և օգտագործման կարգի մասին»,
- ՀՀ կառավարության որոշումը «Տոհմային կենդանիների բուծման, մոնիտորինգի կազմակերպման և իրականացման կարգի մասին»:

Հիմնվելով վերոհիշյալ իրավական փաստաթղթերի վրա, ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունը մշակել է անասնաբուծության ոլորտի քաղաքականությունը և ռազմավարությունը, որոնք հետագայում հաստատվել են ՀՀ կառավարության կողմից: Համաձայն, 2007-2009թթ. պետական միջնաժամկետ ծախսերի» ծրագրի, Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության մեջ (2006թ.) ընդգրկված խնդիրները վերցվել են Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրից (2003թ.) և նախատեսում են նաև օժանդակել տոհմային անասնաբուծության զարգացմանը և անասնաբուժական համակարգի բարելավմանը: Ծրագրով նախատեսվում են նաև արհեստական սերմնավորման միջոցառումներ, ինչպես նաև

գյուղատնտեսական կենդանիների նույնականացման և գրանցման համակարգի ներդրում: Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության շրջանակներում անասնաբուծության զարգացման հիմնական գերակայություններն են. անասնաբուծության զարգացումը՝ տոհմասելեկցիոն աշխատանքների ընդլայնման միջոցով, ինչպես նաև անասնակերի արտադրության խթանումը, կենդանիների կերակրման, խնամքի և պահվածքի, առողջության պայմանների բարելավումը:

«Կաթնային տավարաբուծության զարգացման ծրագիրը» նախատեսում է տոհմային կենդանիների ներկրման և բուծման միջոցով տեղական ցեղերի բարելավում, տոհմային ֆերմաների ստեղծում, կենդանիների մթերատվության բարձրացում և գենոֆոնդի պահպանմանն ուղղված աշխատանքներ: Կենդանիների գենետիկական պաշարների և անասնաբուծության զարգացման հնարավորությունների վերլուծությունը ներկայացված է «Պարենի արտադրության և գյուղատնտեսության նպատակով կենդանիների գենետիկական պաշարների դրության մասին» ազգային զեկույցում (2003թ.), որը կազմվել է «Պարենի արտադրության և գյուղատնտեսության նպատակներով աշխարհի կենդանիների գենետիկական պաշարների դրության մասին» զեկույցի շրջանակներում (ՊԿԳ, 2007)¹: Ձեկույցում հանգամանորեն ներկայացված են անասնապահական ֆերմաների տեսակները, կենդանիների գենետիկ պաշարների օգտագործման և պահպանման միջոցառումները:

2. Հաստատությունները և շահագրգիռ կողմերը

Անասնապահությանն առնչվող հիմնական օրենքների համաձայն, ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունը համարվում է վարչական լիազորություններով օժտված մարմին, և նախարարության մի շարք վարչություններ գործում են որպես օրենքների կիրարկումն ապահովող ստորաբաժանումներ: Անասնաբուծության և տոհմային գործի վարչությունը վերահսկում է «Անասնաբուծության մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածով սահմանված նույնականացման և գրանցման գործընթացը ինչպես նաև «Տոհմային անասնաբուծության մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների իրականացումը: Թեպետ երկու օրենքներն էլ ուժի մեջ են մտել 2005 թվականին, ֆինանսական միջոցների բացակայության պատճառով կենդանիների անհատականացման և գրանցման գործընթացներ դեռևս չեն սկսվել:

Արտոնագրման (լիցենզավորման) վարչությունը արտոնագրեր է տրամադրում բույսերի պաշտպանության և անասնաբուծության ոլորտի գործունեությունների համար:

Սննդի անվտանգության և անասնաբուծության պետական տեսչությունը պատասխանատու է կենդանիների և մարդկանց համար վտանգավոր հիվանդությունների տարածման կանխարգելմանն ուղղված միջոցառումների իրականացման համար: Տեսչությունը նաև իրականացնում է կենդանիների բուժման և կերերի, ինչպես նաև անասնաբուժական միջոցների, սննդամթերքի և հումքի արտադրության, պահպանության, մշակման, տեղափոխման, շուկայահանման կարգի պահպանման նկատմամբ վերահսկողությունը:

ՀՀ Գյուղատնտեսության նախարարության աջակցությամբ 1996 թ-ից գործում է «Ագրոբիզնեսի զարգացման կենտրոն» (ԱԶԿ): ԱԶԿ-ն ստեղծվել է սննդի վերամշակման ոլորտի գործարար ծրագրերի մշակման, մարքեթինգային հետազոտությունների իրականացման և մարքեթինգի հարցերում խորհրդատվություն ապահովելու նպատակով: ԱԶԿ-ն մշտապես համալրվում է համապատասխան փորձագետներով:

1 ՊԿԳ, 2007: «Պարենի արտադրության և գյուղատնտեսության նպատակներով աշխարհի կենդանիների գենետիկական պաշարների դրության մասին» զեկույց (*The State of the Worlds Animal Genetic Resources for Food and Agriculture*), խմբ.՝ Բ. Ռիչկոսկի և Դ. Փիլինգ: Հռոմ:

«Անասնաբուծության և անասնաբուժության գիտական կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունը (ԱԱԳԿ ՊՈԱԿ) գործում է ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության համակարգում: Կենտրոնն իրականացնում է գիտահետազոտական աշխատանքներ անասնաբուծության, առկա ցեղերի գենոֆոնդի պահպանման, կենդանիների տոհմային և մթերատու հատկությունների բարելավման ուղղությամբ: Անասնաբուժական ոլորտում գիտահետազոտական գործունեությունը իրականացվում է ՀՀ պետբյուջեի միջոցների հաշվին:

Հայաստանի պետական ագրարային համալսարանը (նախկինում՝ Հայաստանի գյուղատնտեսական ակադեմիա) հիմնադրվել է 1994թ.-ին՝ Հայաստանի գյուղատնտեսության, անասնաբուժական և անասնաբուժական ինստիտուտների միավորման արդյունքում: Համալսարանը հանդիսանում է երկրում խոշոր գիտահետազոտական կենտրոն: Համալսարանի վեց ֆակուլտետներում (ներառյալ անասնաբուժության և անասնաբուծության բաժինները) սովորում է մոտ 10000 ուսանող: Կենդանիների գենետիկ պաշարների բարելավման թեման ևս ընդգրկված է համալսարանի ուսումնական ծրագրում: Դրա շրջանակներում ուսանողները ստանում են տեսական գիտելիքներ և իրականացնում հետազոտություններ համալսարանին պատկանող երկու փորձարարական տնտեսություններում (1130հա):

Հայաստանի ֆերմերների ազգային միությունը (նախկինում՝ Հայաստանի ֆերմերների միություն) հիմնվել է 1998թ.-ին՝ որպես ֆերմերների ազգային միություն: Իր 5000 անդամներով ընկերակցությունը հանդես է գալիս որպես համագործակցության կամ քաղաքացիական նախաձեռնություն իրականացնող մարմին, որը կրթության, դասընթացների և ֆերմերների գործունեության բարելավման միջոցով որոշակիորեն նպաստում է գյուղական համայնքների ազգաբնակչության սոցիալական մակարդակի բարձրացմանը: Հասարակական սակավաթիվ կազմակերպությունները չունեն հստակ ծրագրեր, դրամական միջոցներ, գործում են համակարգված: Միայն մեղվաբույծների ասոցիացիան է, որ կարողացել է իրականացնել մեղվաբուծության զարգացման որոշակի ծրագրեր:

3. Երկրի ինստիտուցիոնալ կարողությունների գնահատումը

Կենդանիների գենետիկ պաշարների կառավարման ինստիտուցիոնալ հնարավորությունները սահմանափակ են: Երկրում գործում են ընդամենը մի քանի պետական հաստատություններ: Ներկայումս երկրում չի իրականացվում կենդանիների նույնականացման (իդենտիֆիկացիա) և գրանցման (հաշվառման) համապետական ծրագիր, թեև դա նախատեսված էր 2006-2008թթ. պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրով: Սակավաթիվ են կենդանիների գենետիկական պաշարների պահպանության և կայուն օգտագործման ծրագրերը: Բացակայում են կենդանիներին՝ ըստ ֆենոտիպի և գենոտիպի գնահատման ծառայությունները: Կենդանիների վերարտադրությունը հիմնականում կատարվում է բնական զուգավորման եղանակով: Թեև ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունը մշակել է մի շարք օրենքներ և ծրագրեր, որոնք օժանդակում են ֆերմերներին ձեռք բերել տոհմային կենդանիներ, այնուամենայնիվ Հայաստանի տարբեր շրջաններում անասնաբուժական գիտական ենթակառույցներ չեն գործում, բացառությամբ ՀՀ Կոտայքի մարզի Առինջ գյուղի «Մուլտի-Ագրո» գիտաարտադրական կենտրոնի: Կենդանիների անհատականացման և հաշվառման համապետական ծրագրի բացակայության հետևանքով անասնաբույժների կողմից անասնաբուժական և սանիտարական կանոնների պահպանության նկատմամբ վերահսկողությունը գործնականում դառնում է անհնարին: Թեև կան կենդանիների անհատականացման և տոհմային գործի վերաբերյալ օրենքներ, սակայն դրանք

դեռևս կյանքի չեն կոչվել՝ ֆինանսների և համապատասխան ենթակառուցվածքների բացակայության պատճառով: Այս շահագրգիռ կողմերի հնարավորությունների սահմանափակությունն էլ ավելի է բարդացնում խնդիրը: Այս աշխատանքները իրականացնելու և դրանց արդյունքները երկրով մեկ տարածելու նպատակով անչափ կարևոր է աշխատանքների մեջ ներգրավել նաև շահագրգիռ բոլոր կողմերին: Անասնաբույծների ընկերակցությունից բացի, որն օժանդակելու է այս գործընթացին՝ որպես աշխատանքներն իրականացնող կազմակերպություն, գիտահետազոտական և ուսումնական հաստատություններն ի զորու կլինեն ստեղծել պատշաճ գիտական հիմունքներով ենթակառուցվածքներ: Այնուամենայնիվ, Ֆերմերների ազգային ասոցիացիայից բացի, Հայաստանում այլ կազմակերպություններ գոյություն չունեն: Ասոցիացիան չունի ոչ մի հնարավորություն անասնաբուծության զարգացման գործընթացին իր ներդրումը բերելու և անկարող է իրականացնելու պահանջվող մակարդակի հաշվառում և գրանցում: Գիտահետազոտական և ուսումնական հաստատություններն ունեն նաև համարժեք միջոցների պակաս, ինչը խանգարում է կենդանիների գենետիկական պաշարների զարգացման աշխատանքներին և գյուղացիական տնտեսությունների շրջանում գիտելիքի տարածմանը:

Վարակիչ հիվանդությունների կանխարգելման տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունեն կենդանիների անհատականացման համակարգի ներդրումը և կենդանիների տեղաշարժի վերահսկողությունը: Միաժամանակ, համայնքների անասնաբույժները չեն օգտվում հանրապետական լաբորատորիայի ախտորոշման հնարավորություններից, որի հետևանքով բազմաթիվ հիվանդությունների հայտնաբերման գործընթացը լիարժեք չի իրականացվում: Անասնաբույժը կարող է առանց փորձաքննության հիվանդ կենդանիների միսը թույլատրել իրացման, ինչը հղի է վտանգներով: Մինչդեռ կենդանիների անվտանգ տեղաշարժերը և առևտուրը կախված են կենդանիների անհատականացման և գրանցման համապարփակ համակարգի առկայությունից:

Ստեղծված իրավիճակում անհրաժեշտ է ձեռնարկել համապատասխան միջոցառումներ՝ կենդանիների անհատականացման և գրանցման համակարգի ներդրման, բոլոր տնտեսությունների, ֆերմաների, անասնաբուծությամբ զբաղվող ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց գրանցման, կենդանիների բուժման աշխատանքների, տեղական անասնաբուժական ծախյությունների կողմից կենդանիների շարժի վերահսկման աշխատանքների ֆինանսավորման և տեղեկությունների հավաքման ու տարածման ցանցի ստեղծման ուղղությամբ:

Կենդանիների գենետիկ պաշարների կառավարման ազգային կարողությունների ընդլայնումը, նոր ինստիտուցիոնալ մոդելների (օրինակ՝ անասնաբույծների ընկերակցության) կիրառումը, տարբեր պետական հաստատությունների, ինչպես նաև պետական հաստատությունների և ֆերմերների միջև համագործակցությունը լիարժեք կդարձնեն ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության գործառույթները:

ԲԱԺԻՆ Դ: ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

1. Ագրո-էկոլոգիական գոտիներ

Հայաստանը սահմանափակ բնական պաշարներով ցամաքային երկիր է, որը չունի ելք դեպի ծով: Գտնվում է Անդրկովկասի հարավում և զբաղեցնում ընդամենը 29800 քառ. կմ տարածք: Հարավում սահմանակից է Իրանին, հյուսիս-արևմուտքում՝ Թուրքիային, հյուսիսում՝ Վրաստանին, արևելքում և մասամբ արևմուտքում՝ Ադրբեջանին: Վարչական տարածքը բաժանված է տասը մարզերի՝ Արագածոտն, Արարատ, Արմավիր, Գեղարքունիք, Կոտայք, Լոռի, Շիրակ, Սյունիք, Տավուշ և Վայոց Ձոր: Երևան քաղաքն ունի հատուկ վարչական կարգավիճակ՝ որպես մայրաքաղաք:

Երկրի տարածքը բաղկացած է բարձր լեռներից և լայն հովիտներից, որոնք ձգվում են Հարավ-Կովկասյան լեռնաշղթայի լեռնագագաթներից զուգահեռ: Բարձրությունը ծովի մակերևույթից կազմում է 380 - 4095 մետր, և տարածքի մոտ 70 տոկոսը գտնվում է ծովի մակերևույթից 1500 - 3000 մետր բարձրության վրա: Երկրի տարածքի միայն 0,3 տոկոսն ունի 500 մ-ից ցածր բարձրություն:

Երկրի լեռնային վայրերի մեծ մասում տարեկան միջին ջերմաստիճանը 3-4 C° է, իսկ ալպիական գոտում՝ ավելի ցածր: Վեգետացիոն շրջանը ցածրադիր վայրերում տևում է 250, իսկ ալպիական գոտիներում՝ 95 օր: Ցածրադիր վայրերում կլիմայական պայմանները թույլ են տալիս տավարին արածել 230 օր, ոչխարներին՝ 300 օր, իսկ բարձրլեռնային արոտավայրերում տևողությունը տարբեր տարիների տատանվում է 150-180 օրվա սահմաններում: Կլիման ցամաքային է: Ամենացուրտ ամիսը հունվարն է (-1,2 -12,8 C°), ամենաշոգ ամիսներն են հուլիսը և օգոստոսը (25,8 C°): Տարեկան տեղումների քանակը տատանվում է Արարատյան դաշտում 300 մմ, իսկ երկրի մնացած հատվածում մինչև 600-800 մմ: Արոտավայրերը հիմնականում գտնվում են ալպիական գոտիներում: Երկիրը գտնվում է հարավ-արևմուտքից՝ Արաքս, իսկ հյուսիս-արևմուտքից Քուռ գետերի ջրային ավազանների միջև: Բերրի հողերը գերակշռում են ցածրադիր վայրերում՝ գլխավորապես Արարատյան դաշտում, իսկ թույլ (մակերեսային) հողերը տեղակայված են ալպիական գոտիներում և բլրալանջերին: Բնական և տնտեսական պայմանների համադրմամբ, ինչպես նաև ըստ արտադրության մասնագիտացման, երկիրը բաժանվում է ինը գյուղատնտեսական գոտիների: Արարատյան դաշտ, Արարատյան դաշտի նախալեռնային շրջան, կենտրոնական, Սևանի ավազան, հյուսիս-արևելյան, Լոռի-Փամբակ, Շիրակ, Վայք և Ջանգեզուր (Աղյուսակ 5):

Ընդհանուր առմամբ, այս գոտիները աչքի են ընկնում մասնագիտացած գյուղատնտեսական արտադրության որոշակի ուղղություններով, որոնք բնութագրվում են գյուղատնտեսական գործունեության և հողի օգտագործման սերտ համադրությամբ: Յուրաքանչյուր գոտի դրսևորում է իր առանձնահատկությունները խաղողագործության, բանջարեղենի, պտղի, կարտոֆիլի մշակության և անասնապահության ոլորտներում: Բուսաբուծությունը (խաղող, պտուղ, բանջարեղեն) զարգացած է Արարատյան դաշտավայրում, հյուսիս-արևելյան, Վայքի և Ջանգեզուրի գոտիներում: Անասնապահական արտադրությունը զարգացած է Սևանի ավազանի և Շիրակի գոտիներում, որոնցից յուրաքանչյուրում կենտրոնացված է ընդհանուր անասնազլխաքանակի մինչև 18%-ը: Արարատյան դաշտի և Արարատյան դաշտի նախալեռնային շրջանի գոտիները մասնագիտացված են խաղողագործության, պտուղների, ինչպես նաև կաթնամթերքների և մսի արտադրության ուղղությամբ: Արարատյան դաշտի որոշ հատվածը հարում է Երևան քաղաքին, ինչն ազդում է գյուղատնտեսական արտադրության բաշխման և մասնագիտացման վրա: Երկու գոտիներն էլ ունեն ոչխարների ու այծերի (21,2 և 16,5 տոկոս) և խոզերի (23,9 և 19,0 տոկոս) ավելի մեծ մասնաբաժին:

Աղյուսակ 5: Հայաստանի գյուղատնտեսական գոտիները

Գոտի	Ընդհանուր ակնարկ	Անասնազխաքանակի ատաղրություն
Արարատյան դաշտ	Այս գոտում լավ զարգացած են գինու արտադրությունը, բանջարեղենի և պտղի արտադրությունը և կաթնատու տավարաբուծությունը՝ հատկապես արդյունաբերական հիմունքներով: Գոտին բավական հարուստ է մսև ալյ բնա-կլիմայական և հողային ռեսուրսներով, որոնք ապահովում են կերային մշակաբույսերի բարձր բերքատվություն	Այս գոտում կենտրոնացած է տավարի ընդհանուր գլխաքանակի 14,5 տոկոսը (91,4 հազար), կովերի 12,8 %-ը տոկոսը (39,5 հազար), ոչխարների և այծերի 21,2 տոկոսը (135,3 հազար), խոզերի 23,9 տոկոսը (33,9 հազար):
Արարատյան դաշտի նախալեռնային շրջան	Այս գոտում զարգացած են գինու արտադրությունը, պտղի արտադրությունը և արդյունաբերական հիմունքներով կաթնամթերքի ու մսի արտադրությունը: Ոչխարաբուծությամբ զբաղվում են բարձրադիր վայրերում:	Այս գոտում կենտրոնացած է տավարի ընդհանուր գլխաքանակի 14,5 տոկոսը (90,6 հազար), կովերի 14,9 տոկոսը (45,8 հազար), ոչխարների և այծերի 16,5 տոկոսը (105,2 հազար), խոզերի 19,0 տոկոսը (27,0 հազար):
Կենտրոնական	Այս գոտում զարգացած են տավարաբուծությունը (կաթնատու և մսատու) և ոչխարաբուծությունը:	Այս գոտում կենտրոնացած է տավարի ընդհանուր գլխաքանակի 6,7 տոկոսը (42,0 հազար), կովերի 7,2 տոկոսը (22,0 հազար), ոչխարների և այծերի 7 տոկոսը (44,5 հազար), խոզերի 2,8 տոկոսը (4,0 հազար):
Սևանի ավազան	Այս գոտում զարգացած են անասնապահությունը և կարտոֆիլի և հացահատիկի մշակությունը:	Այս գոտում կենտրոնացած է տավարի ընդհանուր գլխաքանակի 17,7 տոկոսը (111,5 հազար), կովերի 18,8 տոկոսը (57,7 հազար), ոչխարների և այծերի 16,7 տոկոսը (106,3 հազար), խոզերի 9,3 տոկոսը (13,2 հազար):
Հյուսիս-արևելյան	Այս գոտում զարգացած են ծխախոտագործությունը տավարաբուծությունը, պտղի արտադրությունը և գինու արտադրությունը:	Այս գոտում կենտրոնացած է տավարի ընդհանուր գլխաքանակի 7,8 տոկոսը (49,2 հազար), կովերի 7,8 տոկոսը (24,1 հազար), ոչխարների և այծերի 5,4 տոկոսը (34,1 հազար), խոզերի 2,9 տոկոսը (32,6 հազար):
Լոռի-Փամբակ	Այս գոտում զարգացած են տավարաբուծությունը և կարտոֆիլի մշակությունը:	Այս գոտում կենտրոնացած է տավարի ընդհանուր գլխաքանակի 7,2 տոկոսը (45,4 հազար), կովերի 7,6 տոկոսը (23,4 հազար), ոչխարների և այծերի 3,0 տոկոսը (19,1 հազար), խոզերի 4,9 տոկոսը (6,9 հազար):
Շիրակ	Այս գոտում զարգացած են կաթնամթերքի և տավարի մսի արտադրությունը և մսա-բրդա-կաթնատու ոչխարաբուծությունը, հացահատիկների մշակությունը:	Այս գոտում կենտրոնացած է տավարի ընդհանուր գլխաքանակի 16,4 տոկոսը (103,3 հազար), կովերի 16,6 տոկոսը (51,1 հազար), ոչխարների և այծերի 14,3 տոկոսը (91,2 հազար), խոզերի 9,0 տոկոսը (9,6 հազար):
Վայք	Այս գոտում զարգացած են գինու և պտղի արտադրությունը:	Այս գոտում կենտրոնացած է տավարի ընդհանուր գլխաքանակի 3,3 տոկոսը (20,07 հազար), կովերի 3,4 տոկոսը (10,4 հազար), ոչխարների և այծերի 4,5 տոկոսը (28,6 հազար), խոզերի 1,3 տոկոսը (1,8 հազար):

Գոտի	Ընդհանուր ակնարկ	Անասնազլխաքանակի ատաղրություն
Ձանգեզուր	Այս գոտում զարգացած են տավարաբուծությունը և ոչխարաբուծությունը՝ ծխախոտագործությունը և գինու արտադրությունը:	Այս գոտում կենտրոնացած է տավարի ընդհանուր զլխաքանակի 8,5 տոկոսը (53,3 հազար), կովերի 8,6 տոկոսը (26,3 հազար), ոչխարների և այծերի 9,5 տոկոսը (60,3 հազար), խոզերի 6,8 տոկոսը (9,6 հազար):

2. Արոտավայրեր և կերային մշակաբույսեր

Բնական կերհանդակները և կերարտադրությունը չափազանց կարևոր են անասնապահության զարգացման համար: Ըստ 2003 թ. «Հայաստանի ԿԳՊ-երի վիճակի մասին ազգային զեկույցի», կերային մշակաբույսերն աստիճանաբար փոխարինվել են հացահատիկի մշակմամբ: Շուրջ 687 հազար հեկտար արոտավայրերը, 139 հազար հեկտար բնական խոտհարքները և գյուղատնտեսական նշանակության հողերի ավելի քան 65 տոկոսը կարող են օգտագործվել որպես բնական կերհանդակներ: Անտառների գրեթե 50 տոկոսը և օգտագործվում է որպես արոտավայրեր և մարգագետիններ: Արոտավայրերի 76,6 տոկոսը և մարգագետինների 87,1 տոկոսը տեղակայված են ծովի մակերևույթից 1500 մ և ավելի բարձրության վրա, իսկ բնական կերհանդակների 20 տոկոսը գտնվում է 2500 մ բարձրության վրա: Արոտավայրերի 43,8 տոկոսը և մարգագետինների 28,0 տոկոսը գտնվում են 7,1 աստիճանից բարձր թեքությունների վրա: Սա ընդգծում է բարձրլեռնային պայմաններին տեղական ցեղերի հարմարվելու կարևորությունը:

2008 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ գործող հողային օրենսդրության համաձայն, շուրջ 80 հազար հեկտար բնական խոտհարքներ մասնավորեցված էին: Մեկ գյուղացիական տնտեսությանն ընկնող մասնավորեցված բնական խոտհարքի միջին տարածքը կազմում է 0,25 հեկտար: Մնացած 59 հազար հեկտար խոտհարքները տնօրինվում են գյուղապետարանների կողմից, որոնք իրավունք ունեն այդ հողերը վարձակալությամբ տրամադրել կարճաժամկետ և երկարաժամկետ օգտագործման: Արոտավայրերի բարելավման կամ վերահսկման միջոցառումներ 1991 թ.-ից ի վեր չեն իրականացվել, ինչը հանգեցրել է արոտավայրերի գերծանրաբեռնվածության: Գյուղերին մոտ տեղակայված արոտավայրերը լիովին սպառվել են, մինչդեռ գյուղերից հեռու գտնվողները գրեթե չեն օգտագործվել: Ավելին, հեռագնաց բնական արոտավայրերն ամբողջովին չեն օգտագործվում: Երկու դեպքում էլ անարդյունավետ օգտագործումը պատճառ դարձավ անասնազլխաքանակի նվազման և հողերի դեգրադացման: Բնական մարգագետինների բարելավման միջոցառումներ չեն իրականացվել, ինչի արդյունքում դրանք ենթարկվել են ինտենսիվ հողատարման (երոզիայի), իսկ բուսականությունն՝ աղքատացել է:

Արոտավայրերի և խոտհարքների անարդյունավետ օգտագործումն առաջ է բերել մի շարք անցանկալի հետևանքներ: Մինչդեռ արոտավայրերը, որպես կարևոր կերային բազա, հանդիսանում են տավարաբուծության կարևոր ռեսուրսներից մեկը: Արոտավայրերը երկրի զլխավոր հարստություններից են, ուստի դրանց հերթափոխ արածեցումը, մակերեսային բարելավումը և ջրարբիացումը արոտների հուսալի պահպանման ամենազլխավոր գրավականներն են:

1980-ական թվականներին խտացրած և համակցված կերերի ներկրումը կազմում էր շուրջ 1 միլիոն տոննա: Ներկայումս կերերի ներկրման ծավալները նվազել են ավելի քան երկու անգամ: Երկիր ներկրված հիմնական կերերն էին՝ թռչունների և խոզերի համար համակցված կերերը, եգիպտացորենն ու հատիկային կերերը (հիմնականում ցորեն):

Հանրապետության կերային մշակաբույսերի (հատիկային կերեր) ցանքատարածությունների միջին բերքատվությունը տարբեր տարիներին տատանվել է 1,2-2,6 տ/հա, իսկ երաշտի տարիներին (օրինակ, 2000 թ.) բերքատվությունն իջել է մինչև 0,7 տ/հա:

Ներկայումս վարելահողերի միայն 21%-ուն են աճեցվում կերային մշակաբույսեր (կորնզան, առվույտ, միամյա հացահատիկային մշակաբույսեր և այլն): Բարեբախտաբար, անմշակ վարելահողերի տարածքները տարեցտարի նվազել է և այժմ կայունացվել: Կերային մշակաբույսերի ցանքերի կրճատումը զգալիորեն աղավաղել է ցանքաշրջանառության բնույթը, ուստիև՝ հողերի արդյունավետ օգտագործումը: 1987-1998 թթ. ընկած ժամանակահատվածում կենդանիների մթերատվությունը և պարենի արտադրության ցուցանիշները կտրուկ նվազեցին և միայն վերջին 5 տարիներին է նկատվում թեև աննշան, սակայն կայուն աճման միտումներ:

Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության շրջանակներում կերարտադրության, կենդանիների կերակրման և անասնաբուծության ճյուղերի կերի բազայի ամրապնդման նպատակով ակնկալվում են հետևյալ միջոցառումները.

- տեղական կերարտադրության ծավալների ավելացում՝ կերային մշակաբույսերի ցանքատարածությունների ընդլայնմամբ,
- արոտավայրերի երկարաժամկետ վարձակալության խրախուսում, հեռավոր արոտավայրերի արդյունավետ օգտագործման սկզբունքների ներդրում, արոտավայրերի վարձակալներին բուսածածկույթի բարելավման, էկոլոգիական հավասարակշռության վերականգնման և տեխնիկական աջակցության ապահովում՝ արոտների ջրարբիացման հարցերում,
- ալպյան արոտավայրերի արդյունավետ օգտագործման կանոնակարգում՝ շվեցարական պանրի արտադրությունը խթանելու համար,
- դաշտային կերարտադրության բարելավում՝ բազմամյա կերային նոր մշակաբույսերի ընդգրկմամբ,
- հատիկային և համակցված կերերի, ինչպես նաև սպիտակուցների և վիտամինային հավելանյութերի արտադրությամբ զբաղվող փոքր և միջին տնտեսություններին աջակցություն,
- լեռնային մարգագետինների դեգրադացման մակարդակի գնահատում և բարելավման միջոցառումների մշակում:

3. Անասնաբուծության վարման արտադրահամակարգերը

Արդյունաբերական տեխնոլոգիայով պահվածքի համակարգ

Հայաստանի Հանրապետությունում խոշոր տնտեսությունների կողմից արտադրվում է տավարի և խոզի մսի ավելի քան 5 տոկոսը, և թռչնամսի 65 տոկոսը: Համակարգը հիմնված է տեխնոլոգիայի, վերարտադրական կենդանիների և անասնակերերի միանվագ կամ շարունակական ներկրման վրա: Այս արտադրատեղանակի կարևորությունը և մասնաբաժինը շուկայում ամենայն հավանականությամբ կաճի՝ կենդանական ծագման մթերքների պահանջարկի աճին և սպառողների՝ առավել էժան սննդի կողմնորոշմանը զուգընթաց:

Արոտային պահվածքի համակարգեր

Արոտային պահվածքի արտադրատեղանակները գերիշխում են լեռնային և մասամբ նախալեռնային շրջաններում, որտեղ ոչխարը, տավարը, իսկ որոշ տարածքներում՝ նաև խոզերը, ամռանը գտնվում են արոտավայրերում և ձմեռում անասնաշենքերում:

Արոտավայրերի օգտագործումը զուգակցվում է կոպիտ և խտացրած կերերի կուտակմամբ մսուրային շրջանի համար: Այս արտադրատեղանակներով գործող տնտեսությունները և արտադրական միավորները օգտագործում են հիմնականում տեղական, ինչպես նաև տեղական պայմաններին հարմարված ցեղեր և դրանց տրամախաչումից ստացված խառնացեղ կենդանիներ:

Արոտամսուրային պահվածքի համակարգեր

Այս համակարգերը գերակշռում են երկրի ցածրադիր և նախալեռնային գոտիներում: Դրանք բնութագրվում են առավել ինտենսիվ արտադրական գործընթացներով, որոնք ներառում են առավել ծավալուն ներդրումներ, ինչպես նաև կոպիտ, հյութալի և խտացրած կերերի արտադրություն՝ մսուրային շրջանում կերակրելու համար: Տնտեսությունների մեծ մասն ունի շուկայական միտվածություն (կողմնորոշում) և բուծում բարելավված տեղական ցեղեր, ինչպես նաև լավագույն դասական ցեղերի տրամախաչումից ստացված խառնացեղ կենդանիներ:

Տավարաբուծության վարման արտադրատեղանակներ

Չովտային և նախալեռնային գոտիները բնութագրվում են արոտամսուրային պահվածքի համակարգերով մարգագետինների օգտագործմամբ և բերքահավաքից հետո մշակովի հողերը որպես արոտավայր օգտագործելով: Տնտեսություններն արտադրում են հիմնականում կաթնամթերք, նաև զբաղվում տավարի բումամբ՝ միս արտադրելու համար: Լեռնային գոտիներում այս արտադրատեղանակի հիմնական նպատակը կերերի սահմանափակ քանակի օգտագործմամբ կաթի և հատկապես մսի արտադրությունն է: Ամռանը խոշոր եղջերավոր կենդանիներին արածեցնում են արոտներում, իսկ մսուրային շրջանում խնամում անասնաշենքերում՝ կոպիտ և մասամբ խտացրած կերերի օգտագործմամբ:

Ոչխարաբուծության վարման արտադրատեղանակներ

Ոչխարաբուծությունը հանրապետությունում անհավասարաչափ է զարգացած՝ ոչխարների ամենամեծ գլխաքանակ կենտրոնացված է լեռնային վայրերում, իսկ հովիտներում և նախալեռներում գերակշռում են փոքր կամ միջին չափի հոտեր ունեցող գյուղացիական տնտեսությունները: Արտադրությունն ընդհանրապես հիմնված է արոտավայրերի օգտագործման վրա:

Խոզաբուծության վարման արտադրատեղանակներ

Խոզաբուծությունը բնութագրվում է հիմնականում մեկ տնտեսության հաշվով խոզերի փոքր գլխաքանակի բուծմամբ և գնովի կերերի օգտագործմամբ: Հայաստանի հյուսիս-արևելյան հատվածում կիրառվում է նաև խոզերի անտառային պահվածքը: Ապրիլից մինչև ուշ աշուն խոզերը գտնվում են անտառներում և սնվում կաղինով, բույսերով և վայրի պտուղներով ու հատապտուղներով:

4. Արտադրատեղանակներից յուրաքանչյուրի ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և ռիսկերի (ՈՒԹՅՈՒ) վերլուծություն

Երկրում կիրառվող արտադրատեղանակներից յուրաքանչյուրն ունի իր ուժեղ և թույլ կողմերը, հնարավորությունները և սպառնալիքները: Դրանք ամփոփված են ստորև բերված աղյուսակներում:

Տարբեր գործոններ կարող են բացասական ազդեցություն ունենալ երկրում գյուղատնտեսական կենդանիների բուծման ուժեղ կողմերի լիարժեք օգտագործման հնարավորությունների վրա՝ քաղաքականության և տնտեսության առանձին փուլերում:

Աղյուսակ 6ա: Տավարաբուծության վարման համակարգը ցածրադիր և նախալեռնային գոտիներում՝ արոտամսուրային պահվածքի պայմաններում

Ուժեղ կողմեր	Թույլ կողմեր
<ul style="list-style-type: none"> • Տավարի գլխաքանակի բավարար քանակություն • Հնուտ արտադրողներ • Տարածքի/հարմարությունների/ առկայություն • Շուկայի պահանջարկ • Նախիրների և ֆերմայի չափերի մեծացման ներուժ • Ինտենսիֆիկացիայի ներուժ 	<ul style="list-style-type: none"> • Տավարի գենետիկական ներուժի ոչ լիարժեք օգտագործում • Ժամանակակից տեխնոլոգիաների բացակայություն • Թերսնուն և կերերի անբավարար քանակություն • Տոհմասելեկցիոն աշխատանքների կազմակերպման համար սահմանափակ կապիտալ ներդրումներ
Հնարավորություններ	Սպառնալիքներ
<ul style="list-style-type: none"> • Առկա գլխաքանակի գենետիկական կատարելագործում • Այլընտրանքային ցեղերի ներմուծում • Կերարտադրության ընդլայնում, կերի բազայի ամրապնդում • Խտացրած կերերի օգտագործում՝ կենդանիների մթերատվությունը բարձրացնելու նպատակով • Տարածամկետ վճարման պայմանով արտերկրից ներկրված տոհմային երիցների տրամադրում • Տոհմային մատղաշի աճեցում և իրացում • Բուծվող ցեղի գենետիկական բարելավում 	<ul style="list-style-type: none"> • Տեխնիկական և ֆինանսական օժանդակության բացակայություն՝ արտադրության արդիականացման գործընթացում • Ներկրման ցածր գներ և կաթի ու կաթնամթերքի չկանոնակարգված ներկրում • Ներկրված տոհմային բարձր գներ • Տոհմային գործի կազմակերպման կառուցվածքային միավորների (սերմնավորման կայանում սերմնահեղուկի ստացում և սառեցում, բարձրարժեք արտադրողների գնահատման, կատալոգների հրապարակման բացակայություն և այլն) հանրապետական հասարակական կազմակերպությունների կամ ասոցիացիաների, ենթակառուցվածքների իսպառ բացակայություն:

Աղյուսակ 6բ: Տավարաբուծության վարման համակարգը լեռնային և բարձր լեռնային գոտիներում՝ արոտային պահվածքի պայմաններում

Ուժեղ կողմեր	Թույլ կողմեր
<ul style="list-style-type: none"> • Տեղական պայմաններին հարմարված տավարի գենետիկական արժեքավոր հիմքը, որակյալ կաթի և մսի ստացում • Կովերի բավարար գլխաքանակ • Հնուտ արտադրողներ • Կաթի, տավարի մսի և դրանցից ստացված մթերքների պահանջարկ • Տեղական վերամշակող ձեռնարկությունների ընդարձակ ցանց 	<ul style="list-style-type: none"> • Տավարի ցածր և չօգտագործված գենետիկական ներուժ • Տոհմասելեկցիոն աշխատանքների մասնակի իրականացում • Թերսնուցում, հատկապես ձմռան ամիսներին • Համապատասխան ենթակառուցվածքների բացակայություն • Չկարգավորված զուգավորում • Ազգակցական բուծում

Հնարավորություններ	Սպառնալիքներ
<ul style="list-style-type: none"> Տեղական արտադրանքով շուկայի ապահովում Համագործակցություն արտադրողների միջև՝ արհեստական սերմնավորման, արտավայրերի և տոհմային ցուլերի օգտագործման և կաթի շուկայահաման ոլորտում Կաթի հավաքման կետեր հիմնելու նպատակով կաթ վերամշակողների հետ համագործակցություն հաստատելու տեղական նախաձեռնությունների պատրաստականություն Արտադրողների և բուծողների ասոցիացիայի ստեղծում 	<ul style="list-style-type: none"> Անբարենպաստ բնակլիմայական պայմաններ (երաշտ, կարկուտ և այլն) Ձմռան համար լրացուցիչ անասնակերի բացակայություն Համաճարակային իրավիճակ Արտավայրերի անվերահսկելի և ոչ ռացիոնալ օգտագործում Կենդանիներին խմելու ջրով ապահովելու անհնարինություն

Աղյուսակ 6գ: Ոչխարաբուծության վարման համակարգը արտային պահվածքի պայմաններում

Ուժեղ կողմեր	Թույլ կողմեր
<ul style="list-style-type: none"> Բավարար գենետիկական պաշարներ, բնական պայմաններին ու արտադրության համակարգերին հարմարված տեղական ցեղեր Արտավայրերի առկայություն Ոչխարի կաթի և պանրի աճող պահանջարկ Հմուտ արտադրողներ (ոչխարաբուծներ) Ալպիական արտավայրերի օգտագործում Կիսակոպիտ բրդի պահանջարկ Գորգագործության և կարպետի արտադրության ընդլայնման հնարավորություն 	<ul style="list-style-type: none"> Մաքիների ցածր կաթնատվություն Տոհմասելեկցիոն աշխատանքների մասնակի իրականացում Ծառայությունների (խորհրդատվական) բացակայություն
Հնարավորություններ	Սպառնալիքներ
<ul style="list-style-type: none"> Աճող պահանջարկի բավարարում Ոչխարի պանրի արտահանում Արտավայրերի առավել ռացիոնալ օգտագործում և կառավարում 	<ul style="list-style-type: none"> Առանձին արտոների գերծանրաբեռնվածություն Համաճարակային վտանգներ

Աղյուսակ 6դ: Խոզաբուծության վարման համակարգը մանր գյուղացիական տնտեսություններում

Ուժեղ կողմեր	Թույլ կողմեր
<ul style="list-style-type: none"> Տեղի բնակլիմայական պայմաններին հարմարված տեղական ցեղեր Կերերի բավարար քանակություն Խոզի մսի պահանջարկ 	<ul style="list-style-type: none"> Տոհմասելեկցիոն աշխատանքների մասնակի իրականացում Տարածքների/հարմարությունների/ սակավություն և վարման համակարգի թույլ կառավարում Մսեղիքի անբավարար որակական կազմը Կերհատուցման ցածր մակարդակը Աֆրիկյան ժանտախտի բռնկման վտանգը
Հնարավորություններ	Սպառնալիքներ
<ul style="list-style-type: none"> Աճող պահանջարկի բավարարում Փոքր (մանր) գյուղացիական տնտեսություններին լրացուցիչ եկամտով ապահովում 	<ul style="list-style-type: none"> Համաճարակային վտանգներ

Աղյուսակ 6: Խոզաբուծության վարման արդյունաբերական համակարգը

Ուժեղ կողմեր	Թույլ կողմեր
<ul style="list-style-type: none"> • Բարձր մթերատվությամբ օժտված հիբրիդներ • Բարձրորակ արտադրանք (ճարպագուրկ մսեղիքի արտադրության հնարավորություն) • Պետական և միջազգային բարձր մակարդակի մասնագիտական աջակցություն 	<ul style="list-style-type: none"> • Կախվածություն՝ ներկրված գենետիկական պաշարներից, տեխնոլոգիայից և կերից
Հնարավորություններ	Սպառնալիքներ
<ul style="list-style-type: none"> • Աճող պահանջարկի բավարարում • Փոքր գյուղացիական տնտեսություններին բարձրորակ մատղաշով ապահովում • Փուլային եղանակով որակյալ մսի արտադրության խթանում 	<ul style="list-style-type: none"> • Անկայուն վիճակներ միջազգային շուկաներում • Ներկրվող կենդանիների տեղափոխման հետ կապված խնդիրներ

Գործոնների բացահայտումը նպաստում է քաղաքականության գործիքների և միջոցառումների ընտրությանը: Սույն փաստաթղթի նպատակն է՝ քաղաքականություն մշակողների ուշադրությունը հրավիրել ոլորտի (ճյուղի) զարգացման ներուժի վրա և առաջարկել քաղաքականության միջոցառումներ՝ զարգացման հնարավորություններն առավելագույնս օգտագործելու նպատակով:

ԲԱԺԻՆ Ե: ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՁԱՐԳԱՑՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ

Սննդի անվտանգության ապահովումը հանդիսանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կարևորագույն խնդիրներից մեկը: Կառավարության նպատակն է խթանել տեղական շուկայում պարենային ապրանքների նկատմամբ եղած պահանջարկի զգալի մասը բավարարելու ներքին կարողությունները: Կենդանական ծագում ունեցող սննդամթերքի նկատմամբ ներքին պահանջարկը զգալիորեն աճել է և, ըստ սպասելիքների, հետագայում ևս աճելու է՝ կենդանական ծագում ունեցող սննդամթերքի գլոբալ սպառողական աճին, ուրբանիզացիային և կենսապայմանների բարելավմանը զուգահեռ:

Աճող պահանջարկի բավարարման նպատակով անհրաժեշտ է բարձրացնել անասնաբուծության արդյունավետությունը՝ արտադրողականության բարձրացման և կենդանիների գենետիկական ներուժը արդյունավետ օգտագործման միջոցով: Ձարգացման նպատակները, սույն փաստաթղթի համաձայն, սահմանում են երկրի ապագա պահանջումները բավարարելու անհրաժեշտությունը՝ բնական պաշարները և գյուղատնտեսական կենդանիների առկա գենետիկական ներուժը լիարժեք օգտագործման միջոցով:

1. Անասնաբուծության զարգացման ընդհանուր նպատակները

Անասնաբուծության զարգացման նպատակները ընդհանուր առմամբ, սահմանվել են Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության շրջանակներում: Դրանք, մասնավորապես, նախատեսում են.

- տեղական շուկային թարմ կաթի, կաթնամթերքի, թռչնամսի, ոչխարի մսի և ձվի լիարժեք և տավարի և խոզի մսի 80% -ի մատակարարում,
- պանրի տեսականու և վերամշակված մսամթերքի արտահանման ծավալների ավելացում,
- կերերի արտադրության տեղական պոտենցիալի լիարժեք օգտագործումը՝ կերային մշակաբույսերի տարածքների ընդարձակման և արոտավայրերի արդյունավետ օգտագործման մեխանիզմների կիրառման միջոցով,
- անասնապահության բնագավառում ընգրկված տնտեսվարող սուբյեկտների գործունեության խթանումը՝ խորհրդատվական ծառայությունների մատուցման և նպատակային վարկավորման միջոցով,
- գյուղմթերքների արտադրության ծավալների ավելացումը՝ կենդանիների կերակրման և խնամքի պայմանների բարելավման, տոհմային մատղաշի աճեցման և անասնաբուծա-սանիտարական ակտիվ գործունեությունների ծավալման միջոցով,
- թեթև արդյունաբերության ավանդական ճյուղերի զարգացումը՝ (ներառյալ կարպետագործությունը, թաղիքագործությունը, կոշիկի և տեքստիլ արդյունաբերությունը) բրդի և կաշեհումքի արտադրության ծավալների ընդլայնման շնորհիվ,
- շվեցարական պանրի արտադրության և արտահանման ծավալների ավելացումը՝ ալպիական մարգագետինների բարելավման և դրանց նպատակային օգտագործման համակարգի կիրառման միջոցով,
- տոհմային գործի և կենդանիների առողջության բարելավումը՝ անհատականացման (իդենտիֆիկացման), գրանցման և տեղեկատվական համակարգի ստեղծման, ինչպես նաև պետական օժանդակությամբ ծրագրերի իրականացման միջոցով:

2. Անասնաբուծության զարգացման ռազմավարությունն ըստ արտադրատեսակների

Անասնաբուծության ոլորտի զարգացման նպատակները ներառում են մի շարք միջոցառումներ, որոնք ունեն ընդգրկման լայն տիրույթ՝ արոտավայրերի և կերային մշակաբույսերի մշակությունից մինչև կենդանական ծագում ունեցող արտադրանքի շուկայահանումը:

Տավարաբուծության վարման համակարգը ցածրադիր և նախալեռնային գոտիներում՝ արոտամսային պահվածքի պայմաններում

Արոտամսուրային պահվածքի պայմաններում տավարաբուծությունը միտված է լինելու խոշոր քաղաքներին և վերամշակող արդյունաբերությանը թարմ կաթով, ինչպես նաև բարձր հատկանիշներով օժտված թարմ տավարի մսի մատակարարմանը: Երկրի խոշոր եղջերավոր անասնագլխաքանակի մեկ երրորդը գտնվում է այս գոտիներում, ինչը հուսալի երաշխիք է արոտամսուրային պահվածքի պայմաններում կաթի արտադրության խթանման և կաթնավերամշակման արդյունաբերության ինտենսիվ զարգացման համար: Բնական պաշարների լիարժեք օգտագործման և ռազմավարական խնդիրների լուծման նպատակով, Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարական փաստաթղթում նշված միջոցառումներից զատ անհրաժեշտ է՝

- ավելացնել և բարելավել կերերի արտադրությունը, վերամշակման ու պահպանման պայմանները,
- նպաստել շուկայական կողմնորոշմամբ փոքր և միջին գյուղացիական տնտեսությունների կայացմանը, ինչպես նաև խրախուսել խոշոր առևտրային կազմակերպությունների ձևավորումը,
- աջակցել կաթի հավաքման (մթերման) և տեղափոխման ժամանակակից համակարգի ներդրմանը,
- արտադրողներին տրամադրել վարկեր,
- կազմակերպել խորհրդատվական ծառայություններ,
- բարելավել խոշոր եղջերավոր կենդանիների առկա գլխաքանակի գենետիկական հատկանիշները,
- տոհմասելեկցիոն գործընթացում ընդգրկել բարձր մթերատվություն և լավ հարմարվողականություն ունեցող արտասահմանյան ցեղեր:

Գենետիկ պաշարների բարելավման ծրագրերը միտված կլինեն տեղական ցեղերի բարելավմանը, ազգակից և ոչ ազգակից ցեղերի օգտագործմանը, ինչպես նաև բարձր արտադրողականությամբ արտերկրից ներկրված տոհմային ծագում ունեցող կենդանիների գենետիկական ներուժի և սերմնահեղուկի կիրառմանը: Արտասահմանյան ցեղեր բուծող արտադրական տնտեսությունները պետք է իրենց կովերի մթերատվությունը աստիճանաբար հասցնեն ծագման երկրում դրսևորած մթերատվության մակարդակին:

Արհեստական սերմնավորման նպատակով ցածրադիր վայրերում և նախալեռնային գոտիներում ֆերմերները կօգտագործեն սելեկցիոն լավ հատկանիշներ և մթերատվության բարձր ցուցանիշներ ունեցող տեղական և արտասահմանյան տոհմային արտադրողների սերմնահեղուկ: Այն տնտեսությունները, որոնք արհեստական սերմնավորման ծառայությունից չեն օգտվում, կիրականացնեն ձեռնքաշ զուգավորում՝ օգտագործելով տեղական սելեկցիայի արդյունքում ստացված բարձրարժեք ցուլեր:

Տավարաբուծության վարման համակարգը լեռնային և բարձր լեռնային գոտիներում՝ արոտային պահվածքի պայմաններում

- Լեռնային և բարձր լեռնային գոտիների ֆերմերները պետք է մասնագիտաման տեղական սպառման, քաղաքային շուկաների և արտահանման համար հատուկ ավանդական կաթնամթերքների արտադրության, ինչպես նաև հորթերը՝ արոտներում գիրացնելու միջոցով որակյալ տավարամսի ստացման ուղղությամբ: Նշված արտադրատեսակներում կաթի արտադրության աճը կախված կլինի՝
- արոտների արտադրողականության բարձրացումից և արդյունավետ օգտագործումից,
- կայուն կերի բազայի ստեղծումից և ձմռան շրջանում անասնակերի բավարար քանակությամբ կուտակումից,
- շուկայի հասանելիությունից,
- կաթի հավաքման գործընթացից,
- առկա ցեղերի և դրանց գլխաքանակի գենետիկական հատկանիշների բարելավումից:

Տավարի մսի արտադրության աճը կախված կլինի արոտների արդյունավետ օգտագործումից և արտադրողականության բարձրացումից: Առկա գլխաքանակի գենետիկական բարելավումը կիրականացվի կենդանիների մաքուր բուծման միջոցով՝ տոհմային կորիզների ձևավորման, իսկ առանձին հատկանիշների բարելավման նպատակով՝ նաև տրամախաչման շնորհիվ: Հաշվի առնելով մանր արտադրողների մեծ քանակությունը և յուրաքանչյուր ագրո-էկոլոգիական գոտում բնորոշ առանձնահատկությունները, հարկ կլինի աջակցել տարածքային անասնաբույծների և արտադրողների ընկերակցությունների ստեղծմանը: Նրանց գործառույթները և առաջադրանքները ներառելու են նաև վերահսկվող զուգավորման, արհեստական սերմնավորման ծառայությունների ներդրման և բնական զուգավորման նպատակով հավաստագրված տոհմային արտադրող-ցուլերի օգտագործման նախաձեռնություններ:

Ոչխարաբուծության զարգացումը արոտային պահվածքի պայմաններում

Երկրում ոչխարաբուծության զարգացումը նպատակաուղղվելու է շուկային բարձր որակի ոչխարի միս և պանիր, իսկ վերամշակող արդյունաբերությանը՝ հումք (բուրդ և ոչխարենի) մատակարարելուն: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ոչխարաբուծությունը գլխավորապես հիմնված է արոտային պահվածքի վրա, ուստի ոչխարի մսի, կաթի և բրդի արտադրությունը կախված է.

- արոտների արտադրողականության բարձրացումից,
- հոտի կառավարման բարելավումից,
- ձմռան շրջանում կերային բազայի ապահովումից,
- կենդանիների առողջության պահպանությունից,
- կաթի վերամշակման տեղական արտադրական հզորությունների զարգացումից,
- ոչխարաբուծությունից ստացված հումքի պահանջարկի, ինչպես նաև հումքի վերամշակման արդյունքում ստացված արտադրանքի որակի բարձրացումից,
- գենոֆոնդի բարելավումից:

Կոպտաբուրդ ոչխարների ցեղերի գենետիկ բարելավման ոլորտում երկրում ձևավորված ավանդույթները և միջազգային փորձը կիրառվելու են մաքուր բուծման և տրամախաչման ծրագրերում՝ կաթի և մսի արտադրության ավելացման նպատակով: Ոչխարների և գառների մսային մթերատվության գենետիկական բարելավումը

կիրականացվի հանրապետության մասնավոր կամ համայնքային սպանդանոցներից հավաքված տվյալների հիման վրա: Մսեղիքի որակի և մսեղիքների դասակարգման հիման վրա աստիճանաբար կներդրվի վճարման նոր համակարգ: Այդ նպատակով հարկ կլինի ոչխարաբուծության խոշոր կենտրոններում հիմնել տեղական սպանդանոցներ, որոնք ապահովված կլինեն սառնարանային տնտեսություններով: Նաև անհրաժեշտ է կենտրոնական լաբորատորիա՝ հերձման և մսի որակի ստուգման համար:

Խոզաբուծության վարման համակարգը մանր գյուղացիական տնտեսություններում

Խառը գյուղատնտեսական (մսուրա-արոտային պահվածքի) համակարգերում փոքր ընտանեկան տնտեսություններում խոզաբուծության կազմակերպումը շարունակելու է կարևոր նշանակություն ունենալ տեղական շուկային միս մատակարարելու և գյուղացիներին լրացուցիչ եկամուտ ապահովելու առումով: Խոզաբուծությունը նաև հնարավորություն է տալիս գյուղացիներին սեփական կարիքների բավարարման համար արտադրել միս և ճարպ: Խոզաբուծությունը հիմնված է հիմնականում ֆերմայում սեփական կերարտադրության վրա: Խոզաբուծության բարելավման կարելի է հասնել հետևյալ միջոցներով.

- խոզաբուծական ֆերմաների համար կերերի արտադրության ծավալների ավելացում,
- բարձրորակ կերախառնուրդների և համակցված կերերի օգտագործում,
- բարձրակարգ կառավարման, հիգիենայի և սննդի կազմակերպման սկզբունքների ներդրման արդյունքում կաթից կտրված խոճկորների քանակի ավելացում,
- կերհատուցման բարելավում և մսեղիքի ելքի ավելացման նպատակով առկա ցեղերի գենետիկական բարելավում:

Էկոլոգիապես մաքուր մթերք արտադրելու նպատակով հատկապես ուշադրություն է դարձվելու խոզերի լեռնա-անտառային ցեղի վրա:

Փոքր և միջին խոզաբուծական սուբյեկտների համար կատարվող գենետիկական աշխատանքները հիմնված կլինեն՝ ըստ սերնդի որակի գնահատման, արտադրական և որակական հատկանիշների հաշվառման վրա: Անհրաժեշտ կլինի մշակել խոզի մսեղիքի վճարման համակարգ՝ ելնելով մսեղիքի որակից: Հարկ կլինի սպառման կենտրոնների մոտ կառուցել ժամանակակից սպանդանոցներ և հիմնել մսեղիքի ստուգման և վերահսկողության կենտրոնական լաբորատորիա: Բուժման աշխատանքները կներառեն հետևյալը.

- հիմնական ցեղերի (խոշոր սպիտակ, հայկական մսային, լանդրաս, այետրեն, դուրոկ) ծնողական ձևերի մաքուր բուծում,
- հիբրիդների և տիպերի արտադրություն՝ տնտեսություններում բտելու և բտողներին վաճառելու համար,
- 10-20 մերուններ ունեցող միջին չափի տնտեսությունները կգործեն որպես բուծման ձեռնարկություններ,
- վարակիչ հիվանդությունների բռնկումների կանխման նպատակով տնտեսությունները պետք է լինեն հուսալի մեկուսացված՝ կենդանիների վերահսկվող մուտքերով և տեղաշարժերով: Այս տարբերակն առաջարկվում է՝ նկատի ունենալով ժամանակակից բուժարանների ստեղծման ծախսերը, շրջակա միջավայրի պահպանությունը և ռիսկերի նվազեցումը:

Խոզաբուծությունը արդյունաբերական վարման համակարգում

Հաշվի առնելով մսի պահանջարկի ակնկալվող աճը, խոզաբուծությամբ զբաղվող մանր ընտանեկան տնտեսություններից զատ, խոզերի արդյունաբերական բուծումը կարող է լինել պահանջարկը բավարարելու արագ արձագանքման ձև, ինչն արդեն տեղի է ունեցել մի շարք այլ երկրներում:

Արդյունաբերական համակարգի զարգացման համար պահանջվում են էական ներդրումներ՝ արտադրական հնարավորությունների և անասնակերի արտադրության, արտերկրից հումքի և գենետիկական պաշարների ներկրման, ինչպես նաև վերամշակման և բաշխման կարողությունների զարգացման մեջ: Համակարգի զարգացումը կախված է հիմնականում շուկայից ստացվող ազդակներից և երկրում տնտեսական գործունեության ծավալման հնարավորություններից:

Տնտեսական գործունեությունների աջակցության ծրագրի շրջանակներում կառավարությունը պետք է օժանդակի նոր արդյունաբերական տնտեսությունների ստեղծմանը և ապահովի տեղական և միջազգային տնտեսվարող սուբյեկտների կողմից ազգային նորմերի և կանոնակարգերի կիրարկումը: Ջարգացման ռազմավարության մեջ մտնում է նաև աֆրիկյան ժանտախտի բռնկումից հետո ճյուղի վերականգնումը և կենդանիների համաճարակներից պաշտպանված առևտրային փակ համակարգերի ստեղծումը:

ՄԱՍ 2

Բուժման ռազմավարությունը

ԲԱԺԻՆ Ա: ԲՈՒԾՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ

Բուժման նպատակները հիմնականում ուղղված են Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության փաստաթղթում ձևակերպված՝ անասնաբուժական մթերքների ծավալին և որակին առնչվող նպատակների իրականացմանը: Դրանք ընդգրկում են նաև այլ գործոններ, որոնք կարևոր են ազգային տնտեսության համակարգում ճյուղի կայունության ապահովման համար: Խոշոր եղջերավոր կենդանիների բուժման հիմնական նպատակը կաթի արտադրության ավելացումն է՝ կովկասյան գորշ ցեղի կաթնատվության բարելավման, իսկ կարճաժամկետ և միջնաժամկետ հեռանկարում՝ ցածրադիր, նախալեռնային և լեռնային շրջաններում արտադրանակներին հարմարված ներցեղային տիպերի և գծերի ստեղծման միջոցով: Դրան կարելի է հասնել տոհմասելեկցիոն աշխատանքներում ներմուծված կաթնատու և կաթնամսատու ուղղության ցեղերի և տրամախաչման արդյունքում ստացված խառնացեղ կենդանիների օգտագործմամբ և բուժման սկզբունքների կիրառմամբ: Խոզերի և ոչխարների բուժման նպատակներին կարելի է հասնել ներցեղային բուժման միջոցով: Հետագա ուսումնասիրությունները և հետազոտությունները ցույց կտան, թե որքանով է այլընտրանքային ցեղերի կիրառումը նպատակահարմար ոչխարների տեղական ցեղերի կաթնատվության և մսեղիքի որակի բարձրացման համար:

1. Խոշոր եղջերավոր կենդանիների բուժման նպատակները

Հարթավայրային և նախալեռնային շրջանների մսուրաարտադրային պահվածքի արտադրական համակարգը

Հարթավայրային և նախալեռնային շրջանների արտադրական համակարգերի հիմնական նպատակը կլինի կովերի ավելի բարձր կաթնատվության ապահովումը: Կաթի արտադրության նպատակային մակարդակը (օրինակ՝ 5000 կգ տոհմային նախրի յուրաքանչյուր կովից) սահմանելիս հաշվի կառնվի բուժման ծրագրում ընդգրկվող կովերի կաթնային մթերատվությունը և առկա կերային բազան: Բուժման ծրագիրը կանդրադառնա նաև բուծվող կենդանիների մյուս տնտեսական հատկանիշներին, մասնավորապես, կովերի կրծի գործառույթային և անատոմիական առանձնահատկություններին, պտղատվությանը և տնտեսական օգտագործման տևողությանը: Կրծի անատոմիական կառուցվածքը կներառի նաև մեքենայական կթին պիտանելիությունը:

Տավարի մսի արտադրական ներուժը (կերհատուցում, միջին օրական քաշաճ, սպանդային ցուցանիշներ) կարող է բացահայտվել տրամախաչման ժամանակ ստացված ինտենսիվ բուժման արդյունքում:

Լեռնային և բարձր լեռնային գոտիների արտաային պահվածքի համակարգերը

Լեռնային և բարձր լեռնային շրջանների խոշոր եղջերավոր կենդանիները մեծապես ընտելացած են արտաքին միջավայրին, ունեն լավ արտակազմվածք, արոտներում արածելու և սուղ պաշարով ձմեռային պայմաններին դիմանալու հատկություններ: Լեռնային և բարձր լեռնային շրջաններում խոշոր եղջերավոր անասունների բուծման նպատակներն են՝ կաթնատվության և մսային հատկանիշների բարելավումը և ամրակազմության, տնտեսական օգտագործման տևողության և պտղատվության հատկանիշների պահպանությունը: Յուրաքանչյուր կովից միջին կաթնատվության ավելացման միջոցով (օրինակ, փաստացի կաթնատվությունը 1800 կգ-ից հասցնելով 2800 կգ-ի) այս գոտիները երկրի ընդհանուր կաթնարտադրության մեջ կավելացնեն իրենց ունեցած մասնաբաժինը: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ այս գոտիներում խոշոր եղջերավոր կենդանիների բուծումը տեղի է ունենում ինչպես մսի, այնպես էլ կաթի արտադրության նպատակներով, ուստի ապագա բուծման ծրագիրը կներառի նաև տավարի մսային հատկանիշների բարելավումը:

2. Ոչխարաբուծության նպատակները արտաային պահվածքի համակարգերում

Հաշվի առնելով շուկայում ոչխարի կաթի և պանրի նկատմամբ եղած պահանջարկը, ոչխարաբուծության հիմնական նպատակը ոչխարի կաթի արտադրության ծավալների ավելացումն է: Բուծման աշխատանքները կկենտրոնացվեն կաթնատվության բարձր ներուժ ունեցող ցեղերի (օրինակ՝ հայկական կիսանրբագեղմ) ներցեղային բուծման վրա, իսկ անհրաժեշտության դեպքում, կաթնատվության բարձրացման նպատակով, կօգտագործվեն այլընտրանքային ցեղերի գենոֆոնդը: Ուշադրություն կդարձվի մսեղիքի որակի, դիմացկունության և պտղատվության հատկանիշների պահպանմանը և բարելավմանը:

3. Խոզաբուծության նպատակները

Խոզաբուծության ոլորտում տարվող տոհմասելեկցիոն աշխատանքները, մասնավորապես, հայկական մսային ցեղի բուծումը, կունենա մի շարք նպատակներ, մասնավորապես՝ պտղատվության, կերհատուցման և մսեղիքի ելունքի բարձրացման առումով: Խոշոր արդյունաբերական տնտեսությունները, որոնք կերարտադրության նպատակով չունեն համապատասխան հողատարածքներ, կօգտագործեն այլընտրանքային ցեղեր, որոնք հարմարված են արդյունաբերական տեխնոլոգիայի պայմաններին:

ԲԱԺԻՆ Բ: ՑԵՂԵՐԻ ԵՎ ԲՈՒԾՄԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ

Հաշվի առնելով վերջին ժամանակաշրջանում երկրում նկատվող միտումները և փոփոխությունները, անասնաբուծության ոլորտը պետք է ունենա բարձր և կայուն արտադրողականություն: Այս նպատակով անհրաժեշտ է Հայաստանում կատարելագործել գյուղատնտեսական կենդանիների տեղական գենետիկական պաշարները, որոնք ներառում են կաթնասունների և թռչունների 15-ից ավելի հայրենական ցեղեր (տավար, խոզ, ոչխար, այծ, ճագար և հավ): Դրանց թվում վտանգված են մոտ 6 ցեղեր՝ դարաբաղյան ծին, ոչխարի՝ հայկական կիսանրբագեղմ և բալբաս, խոզերի՝ հայկական մսային, ճագարի՝ հայկական մարդեր և հավերի՝ երևանյան ցեղերը: Նշված ցեղերից շատերը կարևոր դեր են խաղացել երկիրը կենդանական ծագման մթերքներով ապահովելու ընթացքում:

Նախկինում իրականացված հողային բարեփոխումներից հետո մեծ թվով մանր գյուղացիական տնտեսություններ լեռնային վայրերում զբաղվում են գյուղատնտեսությամբ: Տեղական ցեղերը, որոնք լավ հարմարված են լեռնային շրջաններին՝ մեծ կարևորություն ունեն նման խիստ պայմաններում գյուղատնտեսական և անասնաբուծական նպատակների համար: Տեղական ցեղերը և մանր գյուղացիական տնտեսությունների ավանդական գյուղատնտեսական գործելակերպը էական նշանակություն ունեն երկրի ապագա սոցիալ-տնտեսական զարգացման համար: Անասնաբուծական ծրագրերը պետք է բարձրացնեն մանր գյուղացիական տնտեսությունների արդյունավետությունը՝ հաշվի առնելով կենդանիների գենետիկական պաշարների կայուն օգտագործումը և գյուղացիական տնտեսությունների ավանդական գործելակերպը: Բացի այդ, անհրաժեշտ է կիրառել նաև գենետիկական պաշարների օգտագործման գլոբալ փորձը՝ տեղական ցեղերը ներկրված այլընտրանքային ցեղերով բարելավելու նպատակով:

1. ԿԳՊ-երի գույքագրումը և բնութագրերը

Սույն բաժինը ներառում է Հայաստանի կենդանիների գենետիկական պաշարների ընդհանուր ակնարկը և դրանց բնութագրերը: Վերլուծությունը հիմնված է կենդանիների գենետիկական պաշարների համաշխարհային վիճակի մասին՝ Հայաստանի ազգային գեկույցի վրա:

Տավար

Կովկասյան գորշ

Այս ցեղը կազմում է երկրի տավարի ամբողջ գլխաքանակի մոտ 93 տոկոսը: Այն առաջացել է տեղական Կովկասյան տավարի և Շվից , Կոստրոմյան և Լեբեդինյան ցեղերի ցուլերի տրամախաչումից, որից ստացված կենդանիների հետ երկարատև ընտրասերման աշխատանքներ են տարվել: Այս ցեղը ստացվել է Հայաստանում, Վրաստանում, Ադրբեջանում և Դաղստանում: Կովկասյան գորշ ցեղը համասեռ չէ իր արտակազմվածքով և արտադրողականությամբ Սա բացատրվում է նրանով, որ տարբեր տարածաշրջաններում տեղական տավարը Շվիցի հետ տարբեր աստիճանով է տրամախաչվել, ինչպես նաև բուծվել են տարբեր բնա-կլիմայական և կերակրման պայմաններում:

Գույնով միատարր են, և շատ նմանվում են Շվիցին, սակայն ավելի փոքր են իրենց չափերով և ունեն ավելի նեղ մարմին: Այս կենդանիներն ունեն ներդաշնակ կառուցվածք, սակայն դրանց բնորոշ է կարճ մարմինը: Միջին չափի կովերի վիզը և մարմինն ավելի

կարճ են, քան՝ Շվիցինը, սակայն ավելի երկար են, քան տեղական տավարինը: Կրծքավանդակը խորն է, միջին լայնության: Ազդրամասը ավելի լայն է և փոքր-ինչ թեք: Մարմնի միջնամասը լավ զարգացած է: Ուռքերն ուժեղ են: Կուրծը բավարար չափով զարգացած է, ունի լավ զարգացած պտուկներ: Կաթի երակները պարզ ուրվագծված են: Կաթնախոռոչները մեծ են: Մաշկը առածգական է: Հիմնական չափերը (սմ-ով) հետևյալն են՝ մնդավի բարձրությունը՝ 123-129, կրծքի լայնությունը՝ 37-41: Տոհմային գրքում գրանցված կովերի կենդանի զանգվածը կազմում է 430-480կգ, իսկ ցուլերինը՝ 700-800 կգ:

Կովկասյան գորշ տավարի ցեղն ունի երեք տարբեր ներցեղային տիպեր՝ կաթնատու, կաթնամսատու, և մսակաթնատու: Նախիրների մեծ մասում գերակշռում են կաթնամսատու և մսակաթնատու տիպերը: Այնուամենայնիվ, Երևանի շրջակայքում տեղակայված որոշ նախիրներում հիմնականում գերակշռում են կաթնատու տիպի կենդանիները: Կաթնատու ուղղության կովերը մյուսներին գերազանցում են կերհատուցման մակարդակով: Այդուհանդերձ, կարևոր տնտեսական արտադրության և գործառության հատկանիշների մասին տվյալներ չկան, բացի մի քանի խոշոր ֆերմաներում կաթի արտադրության ծավալների մասին տեղեկատվությունից: Անհրաժեշտ է նախքան բուծման ծրագրի հաստատումը, վստահելի աղբյուրներից հավաքել տեղեկություններ կովկասյան գորշ ցեղի տավարի գլխաքանակի, տոհմային կորիզի, վերարտադրության, առողջության և տնտեսական օգտագործման վերաբերյալ:

Սևաբղետ ցեղը

Այս ցեղի ներկրման պահանջը թելադրվեց տավարի շուրջտարյա մսուրային պահվածքին անցնելու անհրաժեշտությամբ: Կաթի արտադրության արդյունաբերական համալիրներ կազմակերպելու նպատակով, հիմնականում քաղաքամերձ շրջաններում կառուցվեցին բազմաթիվ անասնապահական խոշոր համալիրներ և միջտնտեսային մասնագիտացված ձեռնարկություններ: Սկսած 1970 թ.-ից, սևաբղետ ցեղի մեծ թվով էգ մատղաշ ներկրվեց Հայաստան և ձևավորվեցին նոր նախիրներ, որոնք սակայն մթերատվության տարբեր մակարդակ են դրսևորել: Կերակրման և խնամքի բարենպաստ պայմանների դեպքում կովերի կաթնատվությունը տատանվում էր 4000-ից 5000 կգ-ի սահմաններում, սակայն անբարենպաստ պայմանների դեպքում այն ցածր էր: Ներկայումս Հոլշտին ցեղի կենդանիների թիվը Հայաստանում կազմում է շուրջ 25 հազար, որից 12 հազարը կովեր են (ամբողջ գլխաքանակի 4 տոկոսը):

Որոշ տնտեսություններում Հոլշտին և Ջերսեյ ցեղերն օգտագործվում են տրամախաչման նպատակով՝ կովկասյան գորշ ցեղի մթերատվությունը և համակազմվածքը բարելավելու համար: Ստացիոնար պահվածքի և կերակրման նորմալ պայմաններում եռացել արյունայնությամբ կովերի կաթնատվությունը 4500 կգ է՝ 4,1 տոկոս յուղայնությամբ և 3,4 տոկոս սպիտակուցի պարունակությամբ:

Ինչպես կովկասյան գորշի ցեղի պարագայում, այստեղ ևս սևաբղետ ցեղի ներկա գլխաքանակի, մթերատու և տոհմային հատկանիշների, ինչպես նաև առանձին նախիրների վերաբերյալ տեղեկություններ հավաքելու կարիք կա: Այս տեղեկատվությունն անհրաժեշտ է ցեղի գենետիկական բարելավման նպատակով հետագա տոհմասելեկցիոն աշխատանքների կազմակերպման համար (հիմնվել ներկրված գենետիկական պաշարների վրա, գենետիկական բարելավման ազգային ծրագիր կամ երկուսի համակցում):

Տավարի այլ ցեղեր

Շվից ցեղը լավ հարմարվել է ՀՀ-ի բնակլիմայական պայմաններին: Այս ցեղը տասնամյակներ շարունակ օգտագործվել է կովկասյան գորշ ցեղի կատարելագործման գործընթացում: Այդ նպատակին հասնելու համար ԱՄՆ-ից և Ավստրիայից ներկրվել է շվից ցեղի արտադրող ցուլերի սերմնահեղուկ:

Սիմենթալ ցեղի տավարի գլխաքանակը Հայաստանում տարեց-տարի ընդլայնվում է, քանի որ այս ցեղի կովերը ցուցաբերում են բարձր մթերատվություն: 2007-2008 թթ. Ավստրիայից ավելի քան 600 գլուխ սիմենթալ ցեղի տոհմային երիմջներ են ներկրվել Հայաստան: Դրանց կաթնատվությունը առաջին լակտացիայի ընթացքում կազմել է 4500 կգ՝ 3.95 տոկոս յուղայնությամբ: Ներկայումս Հայաստանում ստեղծվել են այս ցեղի տոհմային տնտեսություններ, որոնք ընդհանուր առմամբ բուծում են 500-ից ավելի մաքրացել կենդանիներ:

Ոչխարի ցեղեր

Բոզախ ցեղը

Այս ցեղը ավանդաբար բուծվել է Հայաստանի և Ադրբեջանի լեռնային շրջաններում: Կենդանիներն ունեն լայն ճարպապոչ, որը բաղկացած է երկու հատվածներից և մի փոքր հավելվածից: Կենդանիները բավականին խոշոր են՝ մաքիների կենդանի զանգվածը կազմում է 45-55 կգ, խոյերինը՝ 65-75 կգ: Գառները ծնվելիս կշռում են 3,3-3,5 կգ, իսկ կաթից կտրելիս՝ 20-22 կգ: Բոզախ ցեղի ոչխարների մարմնակազմության չափումներն են՝ բարձրությունը մնդավում՝ 61,7 սմ, (տատանումը՝ 53-71 սմ-ի սահմաններում), կրծքի փաթը՝ 86,6 սմ (տատանումը՝ 73-102 սմ-ի սահմաններում), կրծքի խորությունը՝ 28,5 սմ (տատանումը՝ 24-33 սմ սահմաններում): Խոյերն ու մաքիները հիմնականում եղջյուրներ չունեն: Դիմային պրոֆիլն ուղիղ է, գլուխը ծածկված է կարճ բրդով: Որովայնը ևս ծածկված է բրդով: Բրդի գույնը հիմնականում կեղտոտ սպիտակ է կամ դեղնաճերմակ: Երբեմն հանդիպում են շագանակագույն, բաց դարչնագույն, մոխրագույն կամ սև գույնի ոչխարներ: Մեծ մասամբ գլուխը և ոտքերն ունեն շագանակագույն երանգ:

Այս ցեղի ոչխարների տարեկան բրդատվությունը կազմում է 1,8-2,2 կգ, որից մաքուր բրդի ելունքը կազմում է 75-80 տոկոս: Բուրդը փայլուն է, պարունակում է 32,4 տոկոս աղվամազ, 17,8 տոկոս անցողիկ մազ և 49,8 % քստամազ: Մազաթելերի միջին երկարությունը իրանի երկու կողմերում կազմում է. աղվամազինը՝ 8 սմ, անցողիկ մազինը՝ 10 սմ, քստամազինը՝ 12 սմ, և կարճ քստամազինը՝ 5 սմ: Մազաթելերի տրամագիծը կազմում է համապատասխանաբար 29,9, 38,7, 61,2 և 84,7 միկրոն: Կաթնատվությունը բավարար է՝ տարեկան 36-38 կգ ապրանքային կաթ:

Ղարաբաղի ցեղը

Ղարաբաղի ցեղի ոչխարները հիմնականում բուծվել են Լեռնային Ղարաբաղում և Հայաստանի հարավում (Ջանգեզուրում): Դրանք կոպտաբուրդ, մսաբրդակաթնատու ուղղության ոչխարներ են: Ղարաբաղի ցեղի մաքիները անեղջյուր են, իսկ խոյերը կարող են ունենալ կամ չունենալ եղջյուրներ: Գլուխը ծածկված է կարճ բրդով: Ականջների երկարությունը տարբեր է. կան երկարականջ, կարճականջ կամ ընդհանրապես անականջ ոչխարներ: Այս ոչխարները միջին չափերի են, վերջույթները՝ բարակ: Հասուն խոյերի կենդանի զանգվածը 70-80 կգ է, իսկ մաքիներինը՝ 50-55 կգ: Խոյերի և մաքիների բրդատվությունը համապատասխանաբար 3-3,6 կգ և 2,4-2,8 կգ է: Մաքուր բրդի ելունքը կազմում է 70-75 տոկոս:

Հայկական կիսակոպտաբուրդ ցեղը

Այս կիսակոպտաբուրդ, մսաբրդակաթնատու ուղղության ցեղը բուծվել է երկրի հինգ շրջաններում: Ցեղը ստեղծվել է վերարտադրական տրամախաչմամբ, որին հաջորդել է ներցեղային բուծումը: Ցեղն ունի երկու տիպեր՝ Արագածի և Մարտունու: Ցեղի բուծման առաջին փուլում (1931-1952) Թալինի շրջանի Ալազյազի ոչխարաբուծական պետական տոհմային տնտեսությունում կատարվել է միջցեղային տրամախաչում՝ տեղական կոպտաբուրդ բալբաս ցեղի մաքիների և ամերիկյան ռամբուլյե ու անգլիական լինկոլն ցեղի խոյերի միջև: Տրամախաչումից ստացված կենդանիների բարելավման արդյունքում ստեղծվել է Արագածի կիսակոպտաբուրդ տիպը:

Արագածի տիպը բնութագրվում է ամուր մարմնակազմությամբ և կիսակոպիտ, սպիտակ, բավականին խիտ միատարր և միահավասար շտապելածամիկային բրդածածկով: Արագածի տիպի ոչխարների տարեկան բրդատվությունը 3,4-3,5 կգ է՝ 64-65 տոկոս մաքուր բրդի ելունքով: Խոյերի բրդի բնական երկարությունը 13-15 սմ է, մաքիներինը՝ 11-12 սմ, և խոյերի կենդանի զանգվածը 85-110 կգ է, մաքիներինը՝ 55-58 կգ: Մսային մթերատվությունը բարձր է՝ մսեղիքի ելունքը հավասար է 53-56 տոկոսի, սերնդատվությունը՝ 100 մայրի հաշվով 103-115 գառ: Կաթնատվությունը կազմում է տարեկան 100-110 կգ: Ցեղի ստեղծման երկրորդ փուլում (1952-1956) Արագածի տիպի

խոյերը հետադարձ տրամախաչվել են բալբաս ցեղի տեղական մաքիների հետ: Այս տրամախաչման և դրան հաջորդած տոհմասելեկցին աշխատանքների արդյունքում ստացվել է Մարտունու տիպը: Նոր տիպը պահպանել է բալբաս ցեղի արտաքին, ինչպես նաև վերարտադրողական հատկանիշները: Ունի ուժեղ մարմնակազմ՝ մարմնի տարբեր մասերում տարբեր գույնի բծերով: Ոչխարի այս տիպը միջին խոշորության է, սպիտակ բրդով: Խոյերի կենդանի զանգվածը 70-80 կգ է, մաքիներինը՝ 50-55 կգ, սպանդային ելունքը՝ 46-52 տոկոս: Խոյերի բրդատվությունը 4-5 կգ է, մաքիներինը՝ 2,3-2,7 կգ: Բրդի երկարությունը 13-18 սմ է: Մաքուր բրդի ելունքը կազմում է 60-75 տոկոս, իսկ կաթնատվությունը՝ տարեկան 110-120 կգ: Վերարտադրողության ցուցանիշը 100 մաքիի հաշվով կազմում է 110-115 գառ: Այս ցեղը լավ հարմարված է տեղի բարձրլեռնային պայմաններին:

Հայկական կիսանրբագեղմ (Կորիդել) տիպը

Ոչխարի կորիդել տիպը ստացվել է տեղական կոպտաբուրդ մազեխ ցեղի մաքիների և կիսանրբագեղմ ցեղի խոյերի (հյուսիսկովկասյան, լեռնային կորիդել, լինկոլն) տրամախաչումից:

Կորիդել տիպի ոչխարները բնութագրվում են ուժեղ մարմնակազմությամբ, խոշոր չափերով, բարձր կաթնատվությամբ և լավ զարգացած մսային հատկանիշներով և լավ հարմարված են լեռնային պայմաններին: Խոյերի կենդանի զանգվածը 80-90 կգ է, մաքիներինը՝ 52-55 կգ: Խոյերի և մաքիների բրդատվությունը կազմում է համապատասխանաբար 3,6-3,9 կգ և 2,4-2,7 կգ: Խոյերի բրդի երկարությունը կազմում է 12-14 սմ, իսկ մաքիներինը՝ 10-12 սմ: Մաքուր բրդի ելունքը 58-65 տոկոս է:

Բալբաս ցեղը

Այս ցեղը Հայաստանի և Ադրբեջանի հնագույն տեղական ցեղերից մեկն է: Ծագում է կենտրոնական Անատոլիայից: Ունի համեմատաբար կարճ մարմին, խորը և լայն կազմվածք և ուղիղ մեջք: Խոյերը կշռում են 75-80 կգ, մաքիները՝ 55-60 կգ: Սպանդային ելունքը 55 տոկոս է: Խոյերի բրդատվությունը 3-4 կգ է, մաքիներինը՝ 2-2,8 կգ: Մաքուր բրդի ելունքը կազմում է 55-65 տոկոս: Բուրդը սպիտակ գույնի է, 10-12 սմ երկարությամբ, մեծ քանակությամբ անցողիկ մազով և քիչ քանակությամբ քստամազով (3-8 տոկոս): Բուրդը փայլուն է, որի համար բարձր է գնահատվում գորգագործության մեջ: Այս ցեղի առանձնահատկություններից է ճարպապոչի ձևը, որը կազմված է մեկը մյուսի վրա նստած երկու ճարպային բարձերից՝ բարակ, տձև ծոված ծայրով: Ամբողջ իրանը սպիտակ է, աչքերի, մուռթի, ականջների, վերջավորությունների (կճղակների) մոտ

ունի սև նշաններ: Բալբաս ցեղը բնութագրվում է բարձր կաթնային մթերատվությամբ՝ տարեկան 65-75 կգ: Այս ցեղը հիմք է ծառայել հայկական կիսակոպտաբուրդ ցեղի ոչխարների բուծման համար: Սերմդատվությունը 100 մայրի հաշվով կազմում է 113-116 գառ:

Մազեխ ցեղը

Հայաստանում ամենատարածված ցեղերից մեկն է: Հարավային Կովկասի մյուս հանրապետություններում սահմանափակ տարածման պատճառով հաճախ անվանվում է հայկական ցեղ:

Հայաստանում մազեխ ցեղը հիմնականում հանդիպում է Գյումրիի, Ախուրյանի, Արթիկի, Ապարանի, Էջմիածնի, Թալինի, Հոկտեմբերյանի, Աբովյանի, Արտաշատի տարածաշրջաններում: Արտաքին տեսքով և ճարպապոչի ձևով մազեխ ցեղի ոչխարները բալբասից չեն տարբերվում: Բուրդը սովորաբար շագանակագույն է՝ տարբեր երանգներով: Հանդիպում են նաև սև ու մոխրագույն ոչխարներ: Բուրդը բավական կոպիտ է և հաճախ պարունակում է մեռած ու չոր մազեր: Տարեկան մեկ ոչխարից ստացվում է 2-2,5 կգ բուրդ: Մազեխ ցեղը իր խոշորությամբ զիջում է միայն բալբասին: Խոյերը կշռում են 70-75 կգ, մաքիները՝ 45-55 կգ:

Խոզերի ցեղեր

Հայկական մսային ցեղը

Հայկական մսային ցեղը ստացվել է 1994 թ.՝ խոշոր սպիտակ ցեղի մերունների և ուելսյան ու դյուրոկ ցեղի վարազների տրամախաչման արդյունքում: Փոխադարձ

տրամախաչմամբ ստացված 2-րդ սերնդի կենդանիներն այնուհետև բուծվել են «ինքն իր մեջ»: Այնուհետև իրականացվել են լայնածավալ միջոցառումներ՝ մսային մթերատվության և այլ հատկանիշների բարելավման նպատակով:

Այս ցեղը դրսևորել է երկրի տարբեր բնակլիմայական պայմաններին գերազանց համարարվելու ունակություն և լայն տարածում գտել Հայաստանի բոլոր շրջաններում: Հանդիպում է ՀՀ Արմավիրի, Տավուշի, Կոտայքի և Արագածոտնի մարզերում, ինչպես նաև Լեռնային Ղարաբաղի Ասկերանի շրջանում:

Լիատարիք վարազների կենդանի զանգվածը կազմում է 280-320 կգ, իսկ մերուններինը՝ 220-280 կգ: Արուների և էգերի մարմնի երկարությունը համապատասխանաբար 170-180 և 160-170 սմ է: Մեկ ծնից ստացվում է 9-12 խոճկոր, որոնք ինտենսիվ կերակրման դեպքում 100 կգ կենդանի զանգվածին կարող են հասնել 180-195 օրում՝ դրսևորելով 630-650 գ միջին օրական քաշաճ:

Նախկինում խոշոր սպիտակ, լանդրաս, ուելս, դյուրոկ և ուկրաինական տափաստանային ցեղերը պետական և կոլեկտիվ տնտեսությունների խոզաբուծական ֆերմաներում հաճախ օգտագործվել են տեղական ցեղերի բարելավման նպատակով:

Լեռնա-անտառային ցեղը

Լեռնա-անտառային ցեղը ևս լավ հարմարված է տեղական պայմաններին: Այն բուծում են հիմնականում երկրի հյուսիս-արևելյան հատվածում՝ անտառաշատ տարածաշրջաններում: Ցեղը ստացվել է տեղական խոզերը խոշոր սպիտակ ցեղի հետ տրամախաչելու արդյունքում: Տարվա մեծ մասը (գրեթե ինն ամիս) դրանք գտնվում են անտառներում, իսկ ձմեռվա երեք ամիսները՝ ստացհոնար պայմաններում: Սա ակտիվ կենսակերպ ունեցող ցեղ է և անտառներին երբեմն հասցնում է բնապահպանական վնասներ՝ ծառերի արմատների տակ քանդելով:

2. ԿԳՊ-երի համապատասխանեցումը արտադրահամակարգերին

Անասնաբուծության ծրագրերն ընդգրկելու են բացառապես տեղական ցեղերը և տեղական պայմաններին ընտելացած ցեղերը: Այդ իսկ պատճառով, կովկասյան գորշ ցեղի համար կնշակվեն երկու արտադրական համակարգերում՝ ցածրադիր (արոտամսուրային պահվածք) և լեռնային (արոտային պահվածք) վայրերում, բուծման ծրագրեր, տեղական ոչխարների համար՝ շեշտադրումը կդրվի կաթի արտադրության վրա, իսկ խոզաբուծության ոլորտում կիրականացվեն տեղական խոզերի բուծման համապատասխան ծրագրեր:

Բուծման ծրագրերը սկսվելու և իրականացվելու են գյուղացիական տնտեսությունների, բուծողների և նախիրների ու հոտերի սեփականատերի լիարժեք մասնակցությամբ: Ծրագրերի իրագործման համար կպահանջվի ժամանակակից եղանակների և մեթոդների կիրառում՝ կենդանիների անհատականացման, բուծման աշխատանքներում ընդգրկված տնտեսությունների տոհմային հաշվառման, գրանցման և գենետիկական գնահատման գործընթացներում: Աստիճանաբար, գենետիկական մոդելավորման եղանակների կիրառմանը զուգահեռ, կընդգրկվեն այլ մեթոդներ, օրինակ, գենոմային գնահատում՝ արդյունավետության բարձրացման և ծախսերի կրճատման նպատակով:

Ցեղերի հետ տարվող աշխատանքների վերաբերյալ կայացված որոշումը, ինչպես դա ներկայացված է սույն ռազմավարության մեջ, հաշվի է առնում այն հանգամանքը, որ Գյուղատնտեսության ռազմավարության մեջ սահմանված արտադրական նպատակների ապահովման համար պահանջվում է ստեղծել տավարի բարձր արտադրողականությամբ օժտված կոսմոպոլիտ ցեղեր (հոլշտին, սինենթալ կամ կարմրաբղետ): Հաշվի առնելով առանձին բարձրարժեք կենդանիների սակավությունը և դրանց սերունդների փորձարկման և այլ աշխատանքներին առնչվող ծախսերը, առաջարկվում է հետևել համանման պայմաններ ունեցող այլ երկրների փորձին, այսինքն՝ ցեղերի գենետիկական բարելավման նպատակով հիմնվել տոհմանյութի (գենետիկ նյութի) վրա (բարձրակ սերմնահեղուկ, արժեքավոր արտադրող ցուլերի աճեցում՝ արհեստական սերմնավորման կայանների համար):

Տավար

Խոշոր եղջերավոր կենդանիների բուծման ծրագիրը կընդգրկի բացառապես կովկասյան գորշ ցեղը: Ծրագիրը նպատակաուղղված կլինի մթերատու հատկանիշների ամենից արագ, խնայողական և կայուն բարելավմանը, ինչպես նաև, զուգահեռաբար, ժառանգական հատկանիշների, մասնավորապես ամրակազմության և տեղի միջավայրի պայմաններին հարմարվելու ունակության պահպանմանը և կատարելագործմանը:

Կովկասյան գորշ ցեղ

Թեև այս ցեղը կատարելապես հարմարված է ՀՀ բնակլիմայական պայմաններին, այնուամենայնիվ դրա որոշ առաձնահատկություններ բարելավման կարիք ունեն: Միևնույն ժամանակ, կարևոր է դրանց կճղակների ամրության և լեռնային արոտավայրերից օգտվելու հատկության պահպանումը: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է բարելավել այս ցեղի կովերի կաթնատվությունը և կուրծը, քանի որ կրծի ցուցանիշները (ինդեքսը) ցածր են (39-40%): Կուրծը և պտուկները հարմար չեն մեքենայացված կթի կազմակերպման առումով:

Հարթավայրային և նախալեռնային շրջաններում կաթնատվության ցուցանիշները կբարելավվեն շվից ցեղի միջոցով: Արտադրության ինտեսիվացմանը զուգահեռ անհրաժեշտ է հետագա սերունդների մոտ ավելացնել շվիցի արյունայնությունը: Բուծման

ծրագիրը կարող է նախատեսել նաև նոր բաղադրյալ՝ ցեղի «ինքն իր մեջ» բուծում: Մինչև 25% -ով կարելի է օգտագործել է նաև հոլշտին ցեղի արյունը:

Լեռնային շրջաններում բարելավված տեղական կովկասյան գորշ ցեղի (օրինակ տեղական կովերի և շվիցի ցուլերի տրամախաչումից ստացված առաջին սերունդը) կամ ավստրիական բրաունվեյ կամ իտալական բրունա ալպինա ցեղերի կաթնատու տիպերը օգտագործվել կաթի ավելացման, կաթի սպիտակուցի բարձրացման համար՝ պանրի արտադրության և կենդանիների ամրակազմության պահպանման նպատակով:

Հոլշտինյան ցեղ

Հայաստանում հոլշտինյան ցեղի խոշոր եղջերավոր անասունների բուծման հատուկ ծրագիր չի նախատեսվում: Հանրապետությունում հոլշտինյան ցեղի գլխաքանակի պահպանությունը և նախիրների զարգացումը կհիմնվի միջազգայնորեն գոյություն ունեցող համարժեք գենետիկական ներուժի վրա: Այնուամենայնիվ, փորձարկում անցած տեղական արտադրության բարձրարժեք ցուլերը կարող են օգտագործվել բնական զուգավորման նպատակով:

Սիմենթալ ցեղ

Ներկրված սիմենթալ ցեղը պետք է ենթարկվի բացառապես զտարյուն (մաքուր) բուծման: Այս ցեղի բարելավումը պայմանավորված է ծագման երկրներում իրականացվող ծրագրերից (ներկրվող սերմնահեղուկ կամ ցուլեր), սակայն տեղական պայմաններում աճեցված և փորձարկում անցած լավագույն ցուլերը կարող են օգտագործվել նաև բնական զուգավորման նպատակներով: Սիմենթալ-կարմարբլետ ցեղերի կենդանիները բուծվում են բարձր կաթնատվության և մսային հատկանիշների համար՝ ներցեղային բուծման և կազմակերպված վերարտադրության միջոցով: Ստացված մատղաշ կենդանիները կմատակարարվեն ՀՀ տավարաբուծական ֆերմաներին: Սիմենթալի բուծումը նպատակահարմար է ինչպես հանրապետության լեռնային, այնպես էլ նախալեռնային և ցածրադիր շրջաններում:

Շվից ցեղ

Սկսած 2007 թվականից Ավստրիայից Հայաստան են ներկրվել շվից ցեղի տոհմային երինջներ, որոնց քանակը Հայաստանում աստիճանաբար աճելու է: Առաջին լակտացիայի ընթացքում այս կենդանիները կարող են ցուցաբերել 4,0-4,5 հազար կգ կաթնատվություն: Տոհմային կորիզը կծնավորվի ներկրված շվից ցեղի կենդանիներից, իսկ ստացված մատղաշը կմատակարարվի հանրապետության գյուղացիական տնտեսություններին: Տնտեսությունների կողմից բուծված ցուլերը կօգտագործվեն Հայաստանի լեռնային և նախալեռնային շրջաններում տավարի նախիրների որակական հատկանիշների բարձրացման նպատակով:

Ոչխար

Ոչխարների բուծումը բացառապես կենտրոնանալու է տեղական ցեղերի վրա, մասնավորապես, բուծվելու են բարձր կաթնատվության ներուժ ունեցող ցեղեր (օրինակ, հայկական կիսակոպտաբուրդ, բալբաս ցեղեր): Նպատակ է հետապնդվելու ընտրել վերարտադրության համար լավագույն առանձնյակներին (օրինակ՝ խոյերին արհեստական սերմնավորման և բնական զուգավորման համար), իսկ առանձին օջախներում ոչխարների հոտերի մթերատու և այլ հատկությունների ուսումնասիրությունից հետո ստեղծվելու են տոհմային կորիզներ: Յուրաքանչյուր ցեղի համար գործելու է առանձին բուծման ծրագիր: Այնուամենայնիվ, այս ծրագրերի քանակը կարող է նվազեցվել և ընդգրկել միայն ամենահեռանկարային ցեղերը կամ այն նախիրները, որոնցում կենտրոնացված են այդ ցեղերի ամենամեծ գլխաքանակը:

Տրամախաչումը տեղական և այլընտրանքային ցեղերի, ինչպես նաև տեղական ցեղերի միջև կփորձարկվի սահմանափակ թվով հոտերում:

Խոզ

Խոզերի հայկական մսային ցեղը կմնա որպես երկրի առավել տարծված հիմնական ցեղը: Սակայն անցումային մի շարք երկրներում տեղական ցեղերը չեն դիմացել արդյունաբերական համալիրներում բուծվող խառնացեղերի և հիբրիդների մրցակցությանը, քանի որ վերջիններս օժտված են ավելի բարձր մթերատվությամբ և արտադրողական հատկանիշներով: Նման իրավիճակ կարող է ստեղծվել նաև Հայաստանում: Այս դեպքում հայկական մսային ցեղը կարող է օգտագործվել փոքր և միջին մեծության արտադրական համալիրներում, որոնց նպատակն է գյուղական ընտանիքներին խոճկորներ մատակարարելը: Ազգային շուկայում այս ցեղը կունենա գերիշխող դիրք: Ծախսերի և արդյունավետության վերլուծությունից կպարզվի, թե արդյո՞ք այս ցեղի խոզերի մաքրացել բուծման ծրագիրն արդարացված կլինի, թե՞ կարելի է հասնել բարելավման այլ ճանապարհներով:

Իրականացվող հետազոտությունները հետամուտ կլինեն պարզելու խոզերի լեռնա-անտառային ցեղի հետ տարվող ապագա աշխատանքները և դրա տնտեսական ներուժը: Նշված ցեղը կարող է հիմք ծառայել էկոլոգիապես մաքուր խոզամսի արտադրության համար, սակայն, հաշվի առնելով այս ցեղի կենդանիների բացասական ազդեցությունը անտառների վրա, դրանք կարող են անտեսվել որպես տնտեսական նշանակություն ունեցող խոզի ցեղ և պահպանվել որպես հազվագյուտ ցեղ:

3. Բուծման ծրագրեր

Սույն բաժինը բովանդակում է առանձին արտադրական համակարգերում յուրաքանչյուր տեսակի և ցեղի բուծման հանգամանակից ծրագրերի գլխավոր հատկանիշները և տարրերը:

Տավարաբուծության ծրագիրը՝ ցածրադիր և նախալեռնային գոտիների արոտամսուրային պահվածքի պայմաններում

Ցածրադիր և նախալեռնային գոտիների արոտամսուրային պահվածքի պայմաններում կովկասյան գորշ տավարի բուծման ծրագիրն իրականացվելու է Արարատյան դաշտում և Արարատյան դաշտի նախալեռնային գոտում: Ծրագրի նպատակը կլինի ստեղծել տավարի կովկասյան գորշ ցեղի կաթնատու տիպ, որն ընտելացած կլինի միջին և միջինից բարձր կերաբաժիններին (օրինակ՝ սեզոնային արածման համատեղում մսուրային պահվածքի հետ): Ծրագիրը կներառի հետևյալ միջոցառումները.

- Խոշոր և մի քանի փոքր ֆերմաներից կազմված տոհմային կորիզների ստեղծում: Տոհմային կորիզները կստեղծվեն մթերատվության (որի մասին հայտարարագրություն կպատրաստվի սեփականատիրոջ կողմից, և դա կհաստատվի համապատասխան լիազոր մարմնի կողմից) և համակազմվածքի հատկանիշների հիման վրա,
- Ջուզավորման պլանի համաձայն, տոհմային կորիզներում ընդգրկված կովերի սերմնավորում շվից ցեղի ընտրված ցուլերի ներկրված սերմնահեղուկով,
- Կովկասյան գորշ ցեղի տավարի նախրի գրանցամատյանի ստեղծում,
- Տոհմային կորիզներում նորածին հորթերի նույնականացում, գրանցում և դրանց ցուցանիշների նկատմամբ վերահսկողության իրականացում,

- արժեքավոր նախիրների ստեղծում՝ ցուցանիշների գրանցման և առաջին սերնդի երինջների գնահատման միջոցով,
- Կովկասյան գորշ ցեղի և շվիցի տրամախաչումից ստացված խառնացեղ ցուլերի փորձարկում՝ արհեստական սերմնավորման և բնական զուգավորման նպատակներով օգտագործելու համար,
- Ցուլերի սերմնահեղուկի պահպանության և մատակարարման առկա հնարավորությունների և սարքավորումների թարմացում կամ նոր հնարավորությունների ստեղծում,
- Տոհմակայանների վերանորոգման կամ նոր տոհմակայանների ստեղծման անհրաժեշտություն,
- Երկրորդ փուլում գենետիկական բարելավման աշխատանքների ընդլայնում և նոր տնտեսությունների և ընկերությունների ընդգրկում, որոնք նախկինում չեն մասնակցել բուծման ծրագրերին:

Կովկասյան գորշ ցեղի առավել մեծ թվով կովերը շվից ցեղի արտադրողների սերմնահեղուկով սերմնավորելու արդյունքում ծնված առաջին սերունդը առավել մեծ թվով տնտեսություններում և ֆերմաներում կցուցաբերի ավելի բարձր կաթնատվություն: Առաջին սերնդի երինջներին կարելի է սերմնավորել շվից ցեղի արտադրողների սերմնահեղուկով՝ 75 տոկոս շվիցի արյունով խառնացեղ կենդանիներ ստանալու նպատակով:

Տավարաբուծության ծրագիրը՝ նախալեռնային և լեռնային գոտիների արոտային պահվածքի պայմաններում

Կովկասյան գորշ ցեղի բուծման ծրագիրը նախալեռնային և լեռնային գոտիների արոտային պահվածքի պայմաններում, ընդգրկելու է Լոռի-Փամբակի, Շիրակի և Սևանի ավազանի ագրո-էկոլոգիական գոտիները: Ծրագրի շրջանակներում կիրականացվեն հետևյալ քայլերը՝

- Տնտեսությունների և լավագույն կովերի ընտրության միջոցով կստեղծվեն տոհմային կորիզներ,
- Ընտրված կովերը կգրանցվեն նախիրների գրանցամատյաններում,
- Կներդրվի գրանցված կովերի անհատականացման և հաշվառման համակարգ,
- Կիրականացվի գրանցված կովերի սերմնավորում՝ ելնելով դրանց օգտակար տնտեսական հատկանիշներից, եվրոպական գորշ ցեղերի (ավստրիական բրաունվեյ, իտալական բրունա ալպինա, շվից) սերմնահեղուկով կամ վերոնշյալ սխեմայով ստացված առաջին սերնդի ցուլերի միջոցով,
- Կկազմակերպվի առաջին սերնդի հորթերի անհատականացումը, գրանցումը և հաշվառումը,
- Կկազմակերպվի կովկասյան գորշ և շվից ցեղերի տրամախաչումից ստացված ցուլերի փորձարկում,
- Անհատական ցուցանիշների հիման վրա կստեղծվի պոտենցիալ ցուլ արտադրող մայրերի խումբ:

Ավելի ուշ շրջանում ծրագիրը կարող է նախատեսել «ինքն իր մեջ» բուծում և հետագա գենետիկ բարելավումներ՝ ներցեղային սելեկցիայի միջոցով: Այդուհանդերձ, կարելի է նախատեսել կովկասյան գորշ ցեղի մաքուր բուծում այս գոտիներում: Նախալեռնային և լեռնային գոտիների արոտային պահվածքի պայմաններում տավարի կովկասյան գորշ ցեղի հատկանիշների բարելավմանն ուղղված բուծման մանրամասն պլանը կհստակեցնի, թե ինչ տիպի ցուլեր են պահանջվում կաթնատվության բարձրացման

և, միևնույն ժամանակ, համակազմվածքի և արոտներում արածելու ունակությունների պահպանման նպատակներով:

Լեռնային գոտիներում կաթնատվության արագ բարձրացման արդյունքի կարելի է հասնել հնարավորինս մեծ թվով կովերի արհեստական սերմնավորման և (կամ) հավաստագրված ցուլերի հետ բնական զուգավորման միջոցով: Պատահական զուգավորումը բացառելու համար անհրաժեշտ է հատուկ միջոցառումների (օրինակ՝ արոտներում էգերին արուներից առանձնացնելու, որոշակի տարիքից հետո և որոշակի գումարի կամ պարգևի դիմաց արուների պարտադիր կամ կամավոր ամորձատման, արուներին՝ գիրացման կամ մթերման հանձնման և այլն) միջոցով ապահովել տեղական համայնքների և անհատ սեփականատերերի ու գյուղացիական տնտեսությունների լիարժեք մասնակցությունը: Հարկավոր է լեռնային գոտու հեռավոր գյուղերում, որտեղ բացակայում են արհեստական սերմնավորման ծառայությունները, ամբողջ տարվա համար նախատեսել անհրաժեշտ քանակի ցուլեր՝ կովերի բնական զուգավորումը կազմակերպելու նպատակով: ԱԱԳԿ-ն կարող է համակարգել գործընթացը, իսկ ՀՀ Գյուղատնտեսության նախարարության անասնաբուծության վարչությունը՝ վերահսկել այն:

Ոչխարաբուծության ծրագրերը արոտային պահվածքի պայմաններում

Տնտեսական նշանակություն ունեցող առանձնահատկությունների ձևավորման նպատակով տեղական ոչխարների գենետիկ բարելավումը հիմնված է լինելու ներցեղային սելեկցիայի վրա: Ծրագրերը նպատակադրվելու են պահպանել և ուժեղացնել ոչխարների համակազմվածքը (բնական հարմարվողականությունը), արոտներից օգտվելու կարողությունը, հիվանդությունների նկատմամբ դիմադրողականությունը և պտղատվությունը: Ծրագրերը կընդգրկեն հետևյալ միջոցառումները.

- Բուծման ծրագրերին մասնակցելու համար ոչխարների հոտերի և տնտեսությունների ընտրության չափանիշների սահմանում,
- Տոհմային կորիզների ստեղծում,
- Կենդանիների անհատականացում՝ տոհմային կորիզներում,
- Ցուցանիշների գրանցում,
- Նախրի գրանցամատյանի վարում,
- Ընտրության չափանիշների սահմանում,
- Ընտրության և զուգավորման քաղաքականության սահմանում,
- բարելավված գենետիկական արդյունքի տարածում:

Բացի ընտրված տեսակների ներցեղային բուծման ծրագրերից, կձեռնարկվեն լավ մշակված փորձարարական և գիտահետազոտական աշխատանքներ՝ հետազոտելու տրամախաչման արդյունքում ստացված կենդանիների կաթնային մթերատվության և մսեղիքի որակի բարելավման հնարավորությունները:

Խոզաբուծական ծրագրերը

Կախված խոզաբուծության զարգացման հետագա հնարավորություններից, խոզերի հայկական մսային ցեղի համար կմշակվի հատուկ բուծման ծրագիր, որը կնախատեսի տնտեսական հատկանիշների բարելավում և տեղական պայմաններին հարմարվողականության մակարդակի պահպանում:

ԲԱԺԻՆ Գ: ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՇԽՈՒՄԸ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾ ՇԱՀԱՌՈՒՄԵՐԻ ԿՈՂՄԵՐԻ ՄԻՋԵՎ

Սույն ռազմավարության իրականացման գործում ներգրավված են հետևյալ շահառուները.

- Գյուղացիական տնտեսություններ և անասնաբույծներ,
- Գիտահետազոտական և ակադեմիական (ուսումնական) հաստատություններ,
- Խորհրդատվական ծառայություններ (տեղերում),
- ՀՀ Գյուղատնտեսության նախարարություն:

Գյուղացիական տնտեսություններին վերապահվելու են հետևյալ գործառույթները.

- Գործուն մասնակցություն բուժման ծրագրի իրականացմանը,
- Կենդանիների կերակրման և խնամքի համապատասխան պայմանների ապահովումը,
- «Անասնաբուծության և անասնաբուժության գիտական կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության (ԱԱԳԿ ՊՈԱԿ) մասնագետների խորհուրդներին և հրահանգներին հետևելը,
- Կենդանիների անհատականացման և հաշվառման աշխատանքներին մասնակցելը և օժանդակելը:

«Անասնաբուծության և անասնաբուժության գիտական կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունը (ԱԱԳԿ ՊՈԱԿ) պատասխանատու կլինի սույն Ռազմավարության իրականացման համար: Սույն Ռազմավարության արդյունավետ իրականացումն ապահովվելու համար ԱԱԳԿ-ի գործառույթները կընդարձակվեն և կընդգրկեն՝

- խոշոր եղջերավոր կենդանիների, ոչխարների և խոզերի գլխաքանակների վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքագրումը,
- կենդանիների անհատականացումը և գրանցումը, այդ թվում՝ գյուղատնտեսական կենդանիներ խնամող տնային տնտեսությունների գրանցումը,
- կենդանիների հաշվառում և գենետիկական գնահատումը,
- նախրի գրանցամատյանների վարումը,
- ԱԱԳԿ-ի՝ տավարի արհեստական սերմնավորման կայանի ստեղծումը (տոհմակայան և (կամ) սառեցված սերմնահեղուկի պահպանման շտեմարան),
- Աջակցություն ոչխարների և խոզերի համար արհեստական սերմնավորման կայանի ստեղծմանը,
- Աջակցություն մասնավոր հատվածին՝ արհեստական սերմնավորման գործընթացը լիարժեք իրականացման համար:

Ազգային ավանդույթների և փորձի հիման վրա ԱԱԳԿ-ն կմշակի երկրի համար տնտեսական նշանակություն ունեցող խոշոր եղջերավոր անասունների, ոչխարների և խոզերի կոնկրետ բուժման ծրագրեր: Դա կիրականացվի պոտենցիալ դոնորների և ՊԳԿ-ի հետ համագործակցությամբ: Կմշակվեն նաև մանրամասն աշխատանքային ծրագրերը և բյուջեները:

ԱԱԳԿ ՊՈԱԿ-ը կովկասյան գորշ տավարի և ոչխարի բուժման ծրագրերի իրականացման վայրերում (մարզերում) կհիմնի առնվազն երկու մասնաճյուղ:

Երևանի պետական ագրարային համալսարանը բոլոր շահառուներին կտրամադրի գիտական խորհրդատվություն և ուղղորդում, այդ թվում՝ իր միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հետազոտությունների ծրագրերում կընդգրկի առաջարկություններ

(հանձնարարականներ)՝ սույն Ռազմավարության հաջող իրականացման հետ կապված խնդիրներների վերաբերյալ:

ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունը հիմնելու է գյուղատնտեսական խորհրդատվության հանրապետական և մարզային ծառայություններ: Մարզերում դաշտային ստորաբաժանումների հիմնումը կարող է տեղի ունենալ աստիճանաբար՝ գյուղատնտեսական և անասնապահական արտադրության ծավալների աճին համապատասխան: Բուծման ազգային ծրագրերի իրականացման գործընթացում ընդգրկված արտոնագրված տոհմային տնտեսություններին տրամադրվող ծառայությունների դիմաց պետք է վճարի պետությունը: Ապագայում գյուղացիական տնտեսությունները և անասնաբույծները, որպես վերջնական օգտագործողներ և գյուղատնտեսական կենդանիների գենետիկական բարելավման ուղղակի շահառուներ, կվճարեն այդ ծառայությունների ծախսերը:

ՀՀ Գյուղատնտեսության նախարարությունը նաև կվերաձևակերպի անասնաբուծության և տոհմային գործի վարչության դերը՝ որպես ստորաբաժանում, որը պատասխանատու կլինի անասնաբուծությանն առնչվող պետական քաղաքականության, օրենքների և կանոնակարգերի իրականացման մեջ ներգրավված բոլոր կառույցների և մարմինների վերահսկողության և տեսչության համար, ներառյալ սույն ռազմավարության իրականացումը:

Կառավարությունը և կառավարական մարմինները կխրախուսեն բուծողների կամ ցեղերի ընկերակցությունների ստեղծումը՝ որպես արտադրողների ներկայացուցչական մարմինների և գործարարությանն աջակցող կազմակերպությունների: Սույն ռազմավարության իրականացման նպատակով մարզերում և ագրոէկոլոգիական գոտիներում նախատեսվում է տավարաբուծական երկու ընկերակցությունների ստեղծում: Դրանք կօժանդակեն բուծողների և արտադրողների ընկերակցությունների զարգացմանը որպես ծառայություններ (շուկայահանում, կերի մատակարարում, արհեստական սերմնավորում և այլն) մատուցող կազմակերպություններ և կնախաձեռնեն պետությունից բուծման ծառայությունների աստիճանական փոխանցումը ընկերակցությանը:

Ազգային գիտահետազոտական և ուսումնական հաստատությունները ակտիվ մասնակցություն կունենան տավարի, խոզերի և ոչխարների բուծման ծրագրերի մշակման և իրականացման գործում: Դրանք, մասնավորապես, կպատրաստեն ուսումնասիրություններ երկրում խոզերի բուծման հատուկ ծրագրի անհրաժեշտության մասին և կկատարեն ոչխարի կաթնային և մսային մթերատվության բարելավման նպատակով այլընտրանքային գեների օգտագործման փորձարարական աշխատանքներ: Իրենց ընթացիկ գիտահետազոտական աշխատանքներում դրանք կնախատեսեն ուսումնասիրություններ գյուղատնտեսական կենդանիների ներկա գլխաքանակների բնութագրերի (ֆենոտիպային և գենոտիպային) և երկրում կատարվող բուծման աշխատանքներում ժամանակակից տեխնոլոգիաների (գենոմիկա, տեղեկատվական համարկարգ և այլն) ներդրման վերաբերյալ:

ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունը և ԱԱԳԿ-ն սկիզբ կդնեն և կօժանդակեն այս ռազմավարության իրականացման մեջ ընդգրկված ազգային փորձագետների տեխնիկական գիտելիքների բարձրացմանը: Մասնավորապես, կաջակցեն միջազգային համագործակցությանը, այլ երկրների փորձագետների հետ փորձի փոխանակությանը, միջազգային կազմակերպությունների համաժողովին և սույն ռազմավարության արժարժած հարցերին առնչվող մասնագիտական և գիտական բնույթի միջոցառումներին մասնակցությանը:

ԲԱԺԻՆ Դ: ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ

Ռազմավարության իրականացման ծախսերը ներառում են մի շարք կետեր, որոնք պետք է վճարվեն պետության կողմից: Ծախսերի մի մասը, օրինակ, տավարաբուծության ծրագրերի ծախսերը, կարող են փակվել արտաքին դոնորների և գործընկերների կողմից: Այդ պատճառով, ՀՀ կառավարությունը կհայցի ՊԳԿ-ին և այլ հավանական դոնորներին՝ օժանդակել ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությանը և այլ ազգային մարմինների՝ սույն ռազմավարության իրականացման գործում:

Պետության կողմից ծախսերի առավելագույն մասնաբաժինը պահանջվում է ծրագրի իրականացման ամենասկզբնական փուլում: Ավելի ուշ, այս ռազմավարության շրջանակներում ընդգրկված մի շարք միջոցառումներ, ինչպիսիք են արհեստական սերմնավորումը, կենդանիների անհատական տվյալների և ցուցանիշների վերաբերյալ գրառումները, գենետիկ գնահատումները, խորհրդատվական ծառայությունների մի մասը և այլն, դառնալու են կանոնավոր արտադրական ծախսեր, որոնք վճարելու են ֆերմերային տնտեսությունները:

Կառավարությունը կերաշխավորի ռազմավարության մեջ նշված միջոցառումների համապատասխան ֆինանսավորումը, մասնավորապես.

- Սույն ռազմավարության իրականացման ծրագրերում ընդգրկված ցեղերի բնութագրումը,
- Բուծման ծրագրերի մշակումը խոշոր եղջերավոր անասունների, ոչխարների և խոզերի համար՝ ապահովելով հետևյալը.
 - Կենդանիների անհատականացման և գրանցման համակարգերի ներդրում. (սկզբում համակարգը կարող է ընդգրկել միայն բուծման ծրագրերին մասնակցող գյուղացիական և ֆերմերային տնտեսությունները (տոհմային տնտեսությունները),
 - Գյուղատնտեսական խորհրդատվական ծառայությունների համակարգի հիմնադրում,
 - Երկրի պայմաններին և արտադրական համակարգերին համապատասխանեցված կենդանիների հաշվառման և գենետիկական գնահատման սկզբունքների մշակում,
 - Տոհմային մատյանների վարման մեխանիզմների ներդրում,
 - Աջակցություն տավարի, ոչխարների և խոզերի արհեստական սերմնավորման գործընթացի կազմակերպմանը:

Բուծման յուրաքանչյուր ծրագրի մանրամասն աշխատանքային պլանը և բյուջեն կմշակվեն ԱԿԿ-ի կողմից և կներկայացվեն ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությանը՝ հաստատման համար: Սույն ռազմավարության իրականացումից ակնկալվող օգուտները կտարածվեն Հայաստանի Հանրապետության տարբեր սոցիալական խավերի վրա, մասնավորապես՝

- կավելանան անասնաբուծական մթերքներ արտադրողների արտադրանքի ծավալները, եկամուտները և շահույթը,
- ավելացված արտադրության պայմաններում տնտեսություններում, վերամշակող արդյունաբերությունում, և այլ ենթակառուցվածքներում կստեղծվեն նոր աշխատատեղեր,
- բարելավված գենետիկ նյութի կառավարումը՝ որպես գիտություն և գիտելիքահեն գործունեություն, կպահանջի ավելի բարձր որակավորում ունեցող մասնագետներ, աշխատակիցներ և հետազոտություններ,
- կարտադրվեն ավելի բարձրորակ մթերքներ՝ մատչելի գներով,
- ավելացած շահույթի և շրջանառության արդյունքում կնկատվի պետբյուջեի մուտքերի աճ,
- զգալիորեն կկրճատվեն անասնապահական մթերքների ներկրման ծավալները և ծախսերը,
- կավելանան արտահանման ծավալները:

Հավելված 1

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԽՄԲԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐ

Գյուղատնտեսական կենդանիների գենետիկական պաշարների կայուն օգտագործման և զարգացման ռազմավարությունը պատրաստվել է աշխատանքային խմբի կողմից, որի անդամներն են՝

Ղեկավար՝

Աշոտ Հովհաննիսյան

ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության անասնաբուծության և տոհմային գործի վարչության պետ, գյուղ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարություն

Բաղդասար Կղմեսյան

անասնաբուծության բաժնի պետ

Ռոստիսլավ Բալայան

անասնաբուծության բաժնի առաջին կարգի մասնագետ

Հայաստանի ֆերմերների ընկերակցություն

Ռոզա Ծառուկյան

Փոխնախագահ

Գիտահետազոտական ինստիտուտ

Գառնիկ Գիլոյան

Պրոֆեսոր, Հայաստանի պետական ագրարային համալսարան

Խորհրդատվական ծառայություններ

Մանուկյան Արարատ

Հավելված 2

«ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆՆԵՐԻ ԳԵՆԵՏԻԿԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐԻ ԿԱՅՈՒՆ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ» ԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ: ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ԳՈՐԾ ՏԱՎԱՐԻ ԲՈՒԾՄԱՆ ԾՐԱԳՐԻ ՄՇԱԿՄԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳ

1. Նախապատմություն և հիմնավորում

ՀՀ կառավարությունը, արտադրողների միությունների և գիտահետազոտական և ուսումնական հաստատությունների հետ համատեղ, ՊԳԿ-ի օժանդակությամբ մշակեց «Գյուղատնտեսական կենդանիների գենետիկական պաշարների կայուն օգտագործման և զարգացման ռազմավարությունը» (այսուհետ՝ Ռազմավարություն): Ռազմավարությունը մշակում է միջոցառումներ բուծման ժամանակակից ծրագրի հաստատման համար՝ հիմնված անասնազխաքանակի մասնավոր սեփականության, գյուղացիական տնտեսությունների և անասնատերերի մասնակցության, ինչպես նաև պետության և վերջինիս կառույցների սատարող դերի վրա:

Ռազմավարությունը փաստում է կենդանական ծագման մթերքների (կաթ, կաթնամթերքներ, միս, մսամթերքներ) արտադրության ավելացման անհրաժեշտությունը և կարևորում արտադրական համակարգերը և այն կենդանիների տեսակները և ցեղերը, որոնց բուծումը զարգացման կարևոր հեռանկարներ ունի Հայաստանի Հանրապետությունում:

Առաջնահերթությունը տրվել է տավարաբուծության ոլորտին՝ նկատի ունենալով վերջինիս տնտեսական և սոցիալական կարևորությունը, ինչպես նաև տավարաբուծական մթերքների աճող պահանջարկը:

Սույն հայեցակարգը ներկայացնում է տավարաբուծության զարգացմանն ուղղված մի ծրագիր՝ հիմնված առկա ցեղերի բուծման և դրանց կատարելագործման սկզբունքների վրա: Ծրագիրը կնպաստի գյուղացիական տնտեսությունների եկամուտների ավելացմանը և կհանդիսանա սույն Ռազմավարության շրջանակներում անասնաբուծության զարգացման վճռորոշ բաղադրիչ:

2. Բուծման ծրագիր

Կովկասյան գորշ ցեղ

Հայաստանի տավարի ցեղերի թվում կովկասյան գորշ ցեղն ունի տնտեսական, սոցիալական և մշակութային մեծ կարևորություն: Ցեղը ստեղծվել է տեղական կովկասյան տավարը շվից ցեղի ցուլերի հետ տրամախաչման և երկարատև ընտրասերման աշխատանքների արդյունքում: Այս ցեղը կազմում է հանրապետության տավարի զխաքանակի մոտ 93 տոկոսը, ուստի, խոշոր նպաստ է բերում ազգային պարենային ապահովությանը և տնտեսությանը: Կաթի, կաթնամթերքների, մսի և մսամթերքների պահանջարկի կտրուկ աճը բավարարելու նպատակով անհրաժեշտ է բարձրացնել կովկասյան գորշ ցեղի մթերատվության մակարդակը՝ բուծման համակողմանի ծրագրերի իրականացման շնորհիվ:

Թիրախ խումբ

Թիրախ խումբը կազմում են տավարի կովկասյան գորշ ցեղի մթերատվության բարձրացմամբ շահագրգռված գյուղացիական տնտեսությունները և անասնաբույժները: Թիրախ խմբի գյուղացիական տնտեսությունները կիրառում են տավարաբուծության վարման արտանստրային պահվածքը ցածրադիր և նախալեռնային գոտիներում: Նրանք քաղաքներին և վերամշակող արդյունաբերությանը մատակարարում են թարմ կաթ և տավարի միս: Երկրի անասնազլխաքանակի մեկ երրորդը տեղակայված է այս գոտիներում, որոնք ունեն հիմնական նախադրյալներ կաթի արտադրության ընդլայնման, ինչպես նաև նախապայմաններ՝ կաթնամթերքների վերամշակման ոլորտի զարգացման համար:

Մյուս թիրախ խումբը կազմում են գյուղացիները և մանր գյուղացիական տնտեսությունները, որոնք լեռնային և բարձրլեռնային գոտիներում արտադրում են կաթ և միս՝ տեղական սպառման համար, ինչպես նաև տեղական յուրահատուկ ավանդական մթերքներ՝ քաղաքային շուկաների համար:

Բուժման նպատակներ

Նպատակն է՝ ավելացնել կաթի արտադրությունը՝ հաշվի առնելով գործառնության (ֆունկցիոնալ) հատկանիշները (օրինակ, ամրակազմություն, առողջություն, երկարակեցություն և բարձր վերարտադրողականություն), որոնց հանդեպ թիրախ խմբերը շահագրգռվածություն են ցուցաբերել:

Ծրագրի մշակում

Ծրագիրը պետք է իրականացվի երկու փուլով.

1-ին փուլ: Բարելավել տեղական կովկասյան գորշ ցեղը՝ տրամախաչելով շվից ցեղի՝ ըստ սերնդի որակի գնահատված արտադրողների ներկրված սերմնահեղուկով և ստեղծել կովկասյան գորշ ցեղի բարձր մթերատու նախիրներ:

2-րդ փուլ: Նախաձեռնել ներցեղային կամ մաքուր բուժման ծրագիր՝ մաքրացել անասնազլխաքանակով և կազմակերպել դրանց վերարտադրությունը:

3. Դերեր և պատասխանատվություններ

Ծրագիրը կիրականացվի գյուղացիական տնտեսությունների, գյուղացիական տնտեսությունների միությունների և կազմակերպությունների, գիտահետազոտական հիմնարկների և ՀՀ կառավարության (ՀՀ Գյուղատնտեսության նախարարություն) կողմից:

Գյուղացիական տնտեսություններ

Հիմնական դերակատարությունը պատկանում է գյուղացիական տնտեսություններին, որոնք՝

- Ակտիվորեն կմասնակցեն բուժման ծրագրի իրականացմանը,
- Կենդանիների համար կապահովեն կերակրման և խնամքի նպաստավոր պայմաններ,
- Կհետևեն «Անասնաբուծության և անասնաբուժության գիտական կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության (ԱԱԳԿ ՊՈԱԿ) մասնագետների խորհուրդներին և ցուցումներին՝ տոհմային կորիզում ընդգրկված կենդանիների վերարտադրության, կերակրման և խնամքի վերաբերյալ,
- Կօժանդակեն և (կամ) կմասնակցեն կենդանիների անհատականացմանը և ցուցանիշների գրանցմանը:

Գյուղացիական տնտեսությունների (ֆերմերների) միություններ և կազմակերպություններ

Աջակցություն կցուցաբերվի ծրագրում ընդգրկված գյուղացիական տնտեսություններին՝ ստեղծելու բուծողների միություններ, որոնք աստիճանաբար կծեռնարկեն նախիրների բարելավման, տեղեկությունների փոխանակման, տոհմային նյութի տարածման և վաճառքի կազմակերպման տեխնիկական աշխատանքները և կներկայացնեն միության անդամների շահերը այլ կառույցների հետ շփումներում:

Գիտահետազոտական հիմնարկներ

«Անասնաբուծության և անասնաբուժության գիտական կենտրոն» պետական ոչառևտրային կազմակերպությունը (ԱԱԳԿ ՊՈԱԿ) պատասխանատու կլինի այս ծրագրի համակարգման համար: Կենտրոնը սերտորեն կգործակցի գյուղացիական տնտեսությունների, վերջիններիս միությունների և կազմակերպությունների, ՀՀ կառավարության հետ: Կենտրոնը՝

- Կտրամադրի տեխնիկական և մասնագիտական օժանդակություն գյուղացիական տնտեսություններին և անասնաբույծներին՝ ձևավորելու տոհմային կորիզը, ինչպես նաև գյուղացիներին և մանր գյուղացիական տնտեսություններին, որոնց կենդանիները կազմում են կովկասյան գորշ ցեղի բազային գլխաքանակը,
- Կիրականացնի կամ կկազմակերպի կենդանիների անհատականացումը և հաշվառումը,
- Կիրականացնի կամ կկազմակերպի տոհմային կորիզներում արհեստական սերմնավորման և բնական զուգավորման վերահսկողությունը,
- Կկազմակերպի տոհմային կորիզից ստացված ցուլիկների բաշխումը գյուղական համայնքներին կամ կաջակցի նշված աշխատանքներին,
- Կիրականացնի ծրագրի արտաքին աջակցության բաղադրիչները:

ՀՀ կառավարություն – ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարություն

Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը՝ իր ընդհանուր քաղաքականության շրջանակներում, որը ներառում է աջակցություն անասնաբուծության զարգացմանը և ռազմավարական քաղաքականության խնդիրների իրականացմանը, կապահովի ֆինանսական օժանդակություն և խթանիչներ՝ սույն ծրագրին մասնակցող արտադրողների (գյուղացիական տնտեսություններ, գյուղացիներ) համար:

- Կապահովի գյուղատնտեսության աջակցության մարզային կենտրոնները (ԳԱՄԿ) և իրականացման տարածքային գրասենյակները համապատասխան մասնագետներով և գրասենյակային տարածքներով,
- ԱԱԳԿ ՊՈԱԿ-ի եւ ԳԱՄԿ-ների աշխատակիցների համար կապահովի աշխատավարձ և գրասենյակային հաստատագրված (անուղղակի) ծախսեր, հնարավորություն ընձեռելով նրանց ավելի հաճախակի շփվել գյուղացիական տնտեսությունների հետ, նրանց մատուցել որակյալ խորհրդատվական ծառայություններ,
- Տրամադրել գրասենյակներ, վայր և համարժեք տարածք՝ տվյալների պահպանման և մշակման բաժինների համար (համակարգչային կենտրոն),
- Հարկ եղած դեպքում տրամադրել վայր և լաբորատորիայի համարժեք տարածք՝ կաթի հետազոտության համար,
- Նշանակել ծրագրի ազգային տնօրեն և կազմկոմիտե,
- Ապահովել ֆինանսավորում տավարի գենետիկական բարելավման համակարգի համար՝ արտաքին օժանդակության դադարեցումից հետո,
- Համակարգն աստիճանաբար փոխանցել ընտրասերողների միությանը և (կամ) այլ կազմակերպությունների:

4. Ծրագրի աշխատանքները

Ծրագրի շրջանակներում աշխատանքները հիմնված կլինեն մասնակցային մոտեցման վրա՝ խթանելու ծրագրի ազգային սեփականությունը և ապահովելու հիմնական շահառուների և օժանդակություն ցուցաբերող մարմինների հնարավորինս լայն ներգրավումը:

Կստեղծվեն տոհմային կորիզներ՝ որոնցում կներառվեն 10-15 առավել խոշոր էլիտար տնտեսություններ և մի քանի համեմատաբար փոքր տնտեսություններ՝ միջինից բարձր զենետիկական ներուժով և մթերատվության մակարդակով:

Արարատյան դաշտավայրը, Սևանա լճի ավազանը և ՀՀ Կոտայքի ու Լոռու մարզերը կընդգրկվեն ծրագրում:

Թիրախ գլխաքանակը կընդգրկի նվազագույնը 3000 կով:

Կիրականացվի տոհմային կորիզի կովերի սերմնավորում շվից ցեղի ընտրված արտադրող ցուլերի ներկրված սերմնահեղուկով, որոնք լավագույնս են համապատասխանում բուծման սահմանված նպատակներին:

Նախորդ քայլով ստացված կովկասյան գորշ ցեղի նոր ներցեղային տիպի գլխաքանակը կկազմի բազային գլխաքանակը՝ մաքուր բուծման ծրագրի համար:

Կստեղծվի տոհմային գիրք և գրանցամատյան կովկասյան գորշ ցեղի նոր ներցեղային տիպի համար:

Տոհմային կորիզ ունեցող նախիրներում կիրականացվեն կենդանիների անհատականացում և ցուցանիշների վերահսկում:

Կկազմակերպվեն բարելավված նյութի տարածման մեխանիզմներ, այդ թվում՝ կենդանիների աճուրդներ, ցուցահանդեսներ, մրցույթներ և պարզևներ լավագույն բուծողների համար:

5. Պահանջվող արտաքին օգնություն

Փորձագիտական օժանդակություն

Երկրում կան տավարաբուծության և զենետիկայի բարձր որակավորում ունեցող մասնագետներ, թեպետ նրանց թիվը սահմանափակ է: Սակայն շուկայական տնտեսության պայմաններում անասնաբուծության ծրագրերի մշակման և իրականացման փորձառություն ունեցող արտաքին փորձագետների մասնագիտական խորհուրդները մեծապես կնպաստեն աշխատանքի հաջողությանը և առկա միջոցների ռացիոնալ օգտագործմանը: Այս ոլորտի գործնական աշխատանքի մեջ տեղի ունեցած խզումը և այլ երկրների մասնագետների հետ կապերի բացակայությունը՝ հիմնականում ֆինանսական միջոցների բացակայության կամ սղության պատճառով, անհրաժեշտ են դարձնում ընդլայնել ծանոթությունը կենդանիների անհատականացման, ցուցանիշների գրանցման և զենետիկական գնահատման նոր տեխնոլոգիաների հետ:

Տավարաբուծության ծրագրի մասնագետները պետք է թարմացնեն իրենց գիտելիքները և ձեռք բերեն նոր տեխնոլոգիաների օգտագործման նոր հմտություններ՝ վերապատրաստումների և ուսուցողական ուղևորությունների միջոցով: Պահանջվում է երիտասարդ մասնագետների ուսուցում աշխատավայրում: Դա կարող է տեղի ունենալ նաև դոնոր երկրի հաստատություններում և կազմակերպություններում:

Հետևյալ ոլորտներում պահանջվում է փորձագիտական օժանդակություն.

- Կենդանիների անհատականացում.
 - Անհատականացման գործիքների և եղանակների ընտրություն և օգտագործում,
 - Տնտեսություններում գործնական իրականացում,

- Տնտեսությունների և կենդանիների գրանցում,
- Կենդանիների շարժի մոնիտորինգ և վերահսկողություն,
- Անհատականացման կիրառում՝ բուժման մեջ,
- Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների օգտագործում՝ կենդանիների անհատականացման մեջ:
- Կաթնատվության հաշվառում.
 - Հաշվառման մեթոդների, գործիքների և միջոցների ընտրություն,
 - Տվյալների պահպանում և մշակում:
- Տավարի դասակարգում.
 - Տեղական փորձագիտական գիտելիքները և փորձը այս ոլորտում հարկ է համադրել Գորշ տավարի բուժողների միջազգային կազմակերպությունների և Կենդանիների հաշվառման միջազգային հանձնաժողովի (ԿՅՄՅ՝ ICAR) հաստատած չափորոշիչների հետ:
- Բուժման ծրագրի և զուգավորման պլանների մշակում.
 - Սա կարող է ներառել կովերի և տնտեսությունների ընտրության չափանիշների մշակում՝ բուժման ծրագրին մասնակցելու համար:
- Սարքավորումների և նյութերի մատակարարում:
 - Կենդանիների անհատականացում,
 - o Համարանիշեր և անհատականացման գործիքամիջոցներ,
 - o Համակարգչային համակարգ՝ տվյալների շտեմարանի (կենդանիների գրանցում և տնտեսությունների գրանցամատյան) և կենդանիների շարժի հսկողության համար,
 - o Համակարգչային ծրագիր՝ տնտեսությունների և կենդանիների գրանցամատյանի և կենդանիների շարժի հսկողության համար:
 - Ցուցանիշների հաշվառում և գենետիկական գնահատում
 - o Կաթնաչափեր (կշեռքներ, տարաներ, էլեկտրոնային կաթնաչափեր),
 - o Կաթի մնուշառման գործիքներ և սարքավորումներ,
 - o Համակարգչային համակարգ և ծրագիր՝ տվյալների պահպանման և մշակման համար,
 - o Գենետիկական գնահատման համակարգչային ծրագիր,
 - o Փոխադրամիջոցներ՝ տեղերում աշխատող տեխնիկների համար:
 - Կաթի հետազոտություն.
 - o Սարքավորումներ՝ կաթի հետազոտության կենտրոնական լաբորատորիայի համար (կամ հինգ շարժական կայաններ՝ կաթի հետազոտության գործիքներով):
 - Նախրամատյանի վարում (տոհմային գրանցամատյան)
 - o Համակարգչային համակարգ և ծրագիր՝ նախրամատյանի վարման համար:
 - Արհեստական սերմնավորում.
 - o Սառեցված սերմնահեղուկի կենտրոնական պահեստարան,
 - o 5 տարածքային պահեստարան,
 - o Արհեստական սերմնավորման սարքեր և գործիքներ՝ տեղերում աշխատող տեխնիկների/սերմնավորողների համար,
 - o Փոխադրամիջոցներ՝ սերմնավորողների համար,
 - o Ստուգված ցուլերի սառեցված սերմնահեղուկի նվազագույնը 40 000 չափաբաժին:

6. Նախնական բյուջե

Ծրագրի իրականացման ժամկետը առնվազն յոթ տարի է: Այս փուլում հնարավոր է գնահատել բոլոր անհրաժեշտ ծախսերը: Սակայն կարելի է գնահատել, որ ծրագրի ընդհանուր ծախսերը կկազմեն շուրջ 1 000 000 ԱՄՆ դոլար: Դա կներառի հետևյալը.

Ծախսի հոդվածը	Գումար (ԱՄՆ դոլար)
Անձնակազմի ծառայություններ	100 000
Ուղևորություններ	70 000
Սարքավորումներ և նյութեր	700 000
Վերապատրաստում	30 000
Ընդհանուր գործառնական ծախսեր	100 000
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	1 000 000

ԵՐԵՎԱՆ 2010

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ
ԳԵՆԵՏԻԿԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐԻ
ԿԱՅՈՒՆ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՈԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ